

ISSN 2410-3381 (PRINT)
ISSN 2520-6842 (ONLINE)

Державний вищий навчальний заклад
Донбаський державний
педагогічний університет

ВІСНИК

Донбаського державного педагогічного університету

ВИПУСК 2 (14)

*Серія:
Соціально-філософські
проблеми розвитку
людини і суспільства*

Слов'янськ – 2021

ISSN 2410-3381 (PRINT)

ISSN 2520-6842 (ONLINE)

ВІСНИК

Донбаського державного педагогічного
університету

СЕРІЯ: Соціально-філософські проблеми
розвитку людини і суспільства

Збірник наукових праць Випуск 2 (14) 2021

Виходить 2 рази на рік

Засновано у березні 2013 р.

СЛОВ'ЯНСЬК – 2021

УДК 1(05)

В 53

Засновник – Донбаський державний педагогічний університет. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 21086–10886Р від 28.11.2014 р.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015).

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України» категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати досліджень здобувачів наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188

Друкується за рішенням Вченої ради Донбаського державного педагогічного університету (протокол № 4 від 25.11.2021 р.).

Рецензенти:

Я. В. Любимий — доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Федь І. А. — доктор філософських наук, професор, професор кафедри доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації, Донбаський державний педагогічний університет.

Вісник Донбаського державного педагогічного університету.

В 53 Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: зб. наук. пр. / [заснов. Донбас. держ. пед. ун-т; редкол.: Л. І. Мозговий (голов. ред.) та ін.]. – 2021, вип. 2 (14). – Слов'янськ: ДДПУ, 2021. – 112 с.

ISSN 2410-3381 (PRINT), ISSN 2520-6842 (ONLINE)

У збірнику представлені праці, що відображають результати наукових досліджень актуальних проблем соціальної філософії, історії філософії, філософії освіти, аксіології, етики, культурології. Для науковців, викладачів, студентів, тих, хто цікавиться сучасною філософією.

The current issue of the journal comprises articles representing results of scientific explorations into problematics of social philosophy, history of philosophy, philosophy of education, axiology, ethics and culture studies. Addressed to scientists, teachers, students, all interested in modern philosophy.

УДК 1(05)

ISSN 2410-3381 (PRINT), ISSN 2520-6842 (ONLINE) © ДДПУ, 2021

Редакційна колегія

Головний редактор

Мозговий Л. І. — доктор філософських наук, професор, кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Редактори

Омельченко С. О. — доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Абизова Л. В. — кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Аляєв Г. Є. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії й соціально-політичних дисциплін, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Бутко Ю. Л. — докторантка кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Гаврілова Л. Г. — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Гагінський О. М. — кандидат філософських наук, науковий співробітник Відділу філософії, Інститут Наукової Інформації з Громадських наук Російської Академії Наук, м. Москва, Росія.

Додонов Р. О. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

Дубініна В. О. — доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

Окороков В. Б. — доктор філософських наук, професор кафедри філософії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара м. Дніпро, Україна.

Петрушов В. М. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту м. Харків, Україна.

Пущаєв Ю. В. — кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділу філософії, Інститут Наукової Інформації з Громадських наук Російської Академії Наук, м. Москва, Росія.

Слабоуз В. В. — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Степанов В. В. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Федь В. А. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Хміль В. В. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна м. Дніпро, Україна.

Малікова Ю. О. — технічний редактор, ст. лаборант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

ЗМІСТ

LEONID MOZHOVYI, VIKTORIIA SLABOUZ, ALEXANDER SHUBIN	
RICHARD RORTY'S "FINAL VOCABULARY"	6
ВОЛОДИМИР ФЕДЬ, В'ЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ, ЮЛІЯ МАЛІКОВА	
АЛАРМІЗМ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ НА ЕТАПІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА XVIII СТ.	20
VASYL KUSHERETS, GEORGYI KHLIEBNIKOV, NATALIA MOHYLIOVA, YULIA YUSHENKO	
THE IDEA OF GOD AS A RELIGIOUS AND POLITICAL FACTOR: FROM ANCIENT TIMES TO THE MIDDLE AGES	48
LEONID MOZHOVYI, VOLODYMYR STESHENKO, ZHANNA KUNDII, OLEKSANDR PUHACH	
EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF PHILOSOPHY OF EDUCATION IN EUROPE AND THE USA	63
VIRA DUBININA	
ACTUAL PROBLEMS OF HERMENEUTICS, PRINCIPLES OF INTERPRETATION OF M. HEIDEGGER'S HERMENEUTICS	80
OLGA ALIEVA, HALINA DIAKOVSKA	
APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROCESS OF STUDYING PHILOSOPHICAL DISCIPLINES	95
НАШІ АВТОРИ:	110

UDC 1/14

LEONID MOZHOVYI

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor the Department of Philosophy,
History and Social-Humanitarian Disciplines,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

VIKTORIYA SLABOUZ

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department
of Foreign Languages,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: queen_viktoriya28@ukr.net
ORCID 0000-0003-1810-4054*

ALEXANDER SHUBIN

*post-graduate student of the Department of Philosophy,
History and Socio-Humanitarian Sciences,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

RICHARD RORTY’S “FINAL VOCABULARY”

Abstract. *The article presents the authors’ attempt to comprehend the meaning of Richard Rorty’s “final vocabulary”. Rorty considers language primarily as a tool with which people discover a new spectrum of meanings and operate with already known meanings. Language is not a universal mediator between man and the world, subject and*

object, but simply a “flag”. The transition from one language form to another is essentially analogous to the situations of creating new tools that replace old ones. The creation of a new language is at the same time a process of creating a new picture of reality, re-describing oneself and the world with a different vocabulary. According to Rorty, the concept of “vocabulary” acts in the meaning of a certain integral sign-semantic continuum, in which a person or a separate social group is immersed and operates. Thus, the vocabulary outlines the circle of the familiar and habitual, widely used and remembered only in rare situations. The authors draw the readers’ attention to the fact that to build something new, one needs to rely on a foundation consisting of old things, which are the most established, complete. The final vocabulary is the base for the projective vocabulary. But then, when the phase of the projective vocabulary is passed, a new final vocabulary appears. Thus, the final vocabulary is both the beginning and the end of the journey.

Keywords: *being, final vocabulary, hermeneutics, language, neo-pragmatism, pragmatism, truth.*

Introduction. “Contingency, Irony, and Solidarity” is the American philosopher Richard Rorty’s book published in 1989 (Rorty, 1989). It is based on two sets of lectures he gave at University College, London, and at Trinity College, Cambridge. In contrast to his earlier work, “Philosophy and the Mirror of Nature” (1979), Rorty mostly abandons attempts to explain his theories in analytical terms and instead creates an alternate conceptual schema to that of the “Platonists” he rejects. In this schema “truth” (as the term is used conventionally) is considered unintelligible and meaningless. In his work “Contingency, Irony, and Solidarity”, Rorty for the first time uses the word combination “final vocabulary”. Rorty proposes that each of us has a set of beliefs

whose contingency we more or less ignore, which he dubs our “final vocabulary”. One of the strong poet’s greatest fears, according to Rorty, is that he will discover that he has been operating within someone else’s final vocabulary all along; that he has not “self-created”. It is his goal, therefore, to recontextualize the past that led to his historically contingent self, so that the past that defines him will be created by him, rather than creating him.

The purpose of the study is the authors’ attempt to analyze and comprehend R. Rorty’s phrase “final vocabulary”, to clear up the meaning of this phrase.

Statement of the main material. In his book “Contingency, Irony, and Solidarity”, Rorty makes a unique conclusion that the World does not say or tell/prompt people anything, and truth is a product of subjective-human searches that never have led to a mirror image of objective reality. The moment of objectivity in truth arises only in the process of verbalization, through which it becomes possible to ensure its general validity. What seems to us to be true is always expressed and fixed in language, which makes it possible for Rorty to interpret truth primarily as “a property of linguistic reality, sentences”. At the same time, language acts as a means of expressing the essential nature of a person or a mechanism for representing reality. A positive answer to the question “How adequately does our language reflect non-linguistic reality?” is possible only under the assumption of a single pre-established nature of the world and humanity, and as a result, it has a position on the existence of more or less privileged languages or some kind of universal superlanguage. Such assumptions become obviously groundless as soon as we try to describe in a uniform terminology various fragments of life, for example, consciousness and molecules, facts and values, common sense, and quantum physics. Developing the ideas of Wittgenstein and D. Davidson, Rorty considers language

primarily as a tool with which people discover a new spectrum of meanings and operate with already known meanings. Language here is not a universal mediator between man and the world, subject and object, but simply a “flag”, “... which signals the acceptability of using a certain vocabulary when trying to cope with a certain kind of organisms”. By itself, regardless of human activity, it has no goals or internal sources of development. The transition from one language form to another is essentially analogous to the situations of creating new tools that replace old ones. The only difference is that by constructing a technical mechanism, the craftsman knows what he can get with its help. The creation of a new language is at the same time a process of creating a new picture of reality, re-describing oneself and the world with a different vocabulary. According to Rorty, the concept of “vocabulary” acts in the meaning of a certain integral sign-semantic continuum, in which a person or a separate social group is immersed and operates. Thus, the vocabulary outlines the circle of the familiar and habitual, widely used and remembered only in rare situations.

Metaphors play a special role in our vocabularies, which, according to the Davidson – Rorty interpretation, focus in themselves new unusual meanings and ideas. Occupying their specific space in a text or speech, metaphors are always extremely situational and practically irreducible to the usual layer of meanings. Being unexpected and untranslatable every time, it is metaphors, and not ordinary lexis, that constitute the basis for distinguishing one vocabulary from another. Over time, individual metaphors can become commonly used, which means a change in traditional linguistic and cultural forms. The genius of great personalities such as Galileo, Hegel, or Shakespeare lies in the fact that in their individual vocabularies and metaphors they were able to grasp new socially significant meanings prepared by the corresponding

historical circumstances. However, the widespread popularization of their metaphors was by no means due to some rigid external factors or internal properties of consistency and validity.

According to Rorty, the development of culture and language appears as a process conditioned by the action of spontaneous cause-and-effect relationships, and not as a teleological deployment of the ideas of truth and progress. Modern society, in Rorty's opinion, creates an increasing number of people who accept the randomness of their existence. However, the central paradigm of European culture of the 20th century in many ways, there is still an enlightenment hope for the realization of the ideals of truth, progress, and solidarity. In this case, the task of intellectual quests is often reduced to discovering the deep "philosophical foundations of democracy", which can be seen either in the enlightened "natural law" or in the Kantian "moral law". The belief in the existence of this kind of bases for Rorty is as much an illusion as the concept of "unitary human nature" or "universal laws of being". The hope to discern a foundation where they are not and cannot be appears as another attempt to rationalize a spontaneous process, to identify goals where they never existed. After the event, it can be spoken about some special purpose of antiquity or Christianity, but the people who lived in those times did not in any way correlate themselves with those higher goals and foundations that were later attributed to them. Rorty sees the only kind of rationality in historical progress in its neutrality to vocabularies, in the principled admission of their free collision and competition. In fact, the very concept of the "rational" acts as a poorly adapted tool for describing the relationship between the old and the new since the new is by no means the result of ever more complete correspondence to any reason whatsoever but just a product of an accidental victory in the game of elemental forces.

Modern culture needs a new rediscovery of liberalism, within which words like “philosophical foundations”, “rationalism”, “relativism”, “moral law”, etc. will be considered only as rudiments of outdated vocabularies and beliefs. In the ideal liberal society that Rorty portrays, it will be allowed to call everything truth without bothering oneself and others with questions about the reliability and adequacy of what is being said. The very demand for truth will be replaced here by the slogan of freedom, the true assertion of which means the possibility of an honest clash of vocabularies and truths. From his point of view, various kinds of “-isms” that claimed the exclusive possession of truth should be abandoned for the sake of a variety of individual descriptions. The philosophy of the future is not so much theory as literature, and the purpose of today’s intellectual creativity is to provide the idea that people need to redescribe liberalism as a hope, that culture as a whole can be poeticized more than an enlightenment hope, that it can be “rationalized” or “scientized”.

To carry out such a redescription, it is necessary to recognize the fundamental contingency and relativity of any idea, metaphor, or rule. The ability to condescend to oneself and others is no longer so much a feature of poets as of people whom Rorty calls “ironists”. An ironist is one who doubts the completeness of his vocabulary since he can appreciate the merits of other people’s metaphors; he does not think of himself as knowing the truth or being able to know it. The ironic attitude is directed against the frightening seriousness of common sense, but not in the traditional Socratic sense. If Socrates was sarcastic over the opinion of the man in the street, while affirming ideal and eternal constructions, then Rorty’s ironist is always a historian and nominalist. For him, there is nothing that is beyond the reach of time and experience. The main method of ironism is an attempt to

collide different vocabularies for the sake of redescribing them and oneself. At the same time, one cannot expect any final conclusion from the ironist since his work is focused more on the play of metaphors and self-realization but not on the result that is acceptable to everyone. Rorty calls this kind of technique “dialectical” (in the meaning of Hegelian dialectics, which actually proclaimed the rejection of the attainment of truth for the sake of the process of creating a new reality) or “literary-critical”. Leading critics do not explain the actual content of books, do not arrange them in accordance with “literary merits”. On the contrary, they spend their time putting books in the content of other books, authors in the content of other authors. This placement is done in the same way that ordinary people introduce new friends or enemies into the circle of old friends or enemies. As a result of this procedure, people revise their ideas about the old and the new. At the same time, people are changing their moral identity by revising their final vocabulary.

What does Rorty mean under the “final vocabulary”? In the “interview” given to Mikhail Ryklin, Rorty defined the “final vocabulary” as follows, “The final vocabulary changes with people every year. (...) It is ‘final’ in the sense that if you tell people that they cannot use certain words, they become confused because they cannot do without them” (Ryklin, 1996). By vocabulary, Rorty understands a discourse that claims some (greater or lesser) degree of integrity. “Vocabulary” is both a scientific theory and a way of thinking and acting.

Rorty’s reflections on the “finiteness” of the vocabulary are in line with his discourses on philosophy. In “Philosophy and the Mirror of Nature”, Rorty distinguishes between “systematic” and “pragmatic” philosophy. The representatives of the first philosophy strive to find objective truth and believe in the possibility of achieving it. They strive to build such

a “final vocabulary”, which, once created, will remain unchanged. “Systematic philosophy is busy looking for universal, extrahistorical truths and foundations of knowledge; it proceeds from the assumption of the ‘commensuration’ of alternative descriptions of reality and insists on the fundamental possibility of their ‘combination’ (convergence) in the ‘final vocabulary’” (Dzhokhadze, 1996).

The representatives of the second direction, whose opinion is shared by Rorty, advocate a pragmatic attitude to the reflection of the world and recognize only the “vocabulary” that most adequately reflects the world at the moment and allows acting in it effectively, but does not pretend to be universal. As I. Dzhokhadze writes, “Pragmatism, in contrast to systematic philosophy, does not pursue the goal of ‘reflection’, not passive-contemplative cognition of the world, but the practical assimilation and transformation of reality in accordance with the circumstances of a concrete historical situation, the needs of the subject included in it” (Dzhokhadze, 1996). Language becomes the main tool for cognition and transformation of reality. To solve a specific problem, a “final vocabulary” is created. The elimination of difficulties arising in mastering reality is carried out by changing the “vocabulary” – by adding new elements to it (“... by including new objects in the range of phenomena described in the vocabulary, i.e. by interpreting anomalous (emergent) aspects of experience in terms of an effectively functioning final language ... (Dzhokhadze, 1996)) or a new interpretation of the old, “redescription”.

The “final vocabulary”, the final, really “final”, is that which remains as the basis of any discourse, that which at the given moment is further indecomposable, without which action is impossible. A. S. Kolesnikov writes, “The final vocabulary is something that we cannot help but use, but we cannot test it for adequacy since there are no non-linguistic approaches

to being. That is why the line between language and being is so thin” (Kolesnikov, 2001). The final vocabulary is very difficult to overcome, verify, or falsify. In many ways, the concept of “vocabulary” is similar to “language games”, which Wittgenstein defined as “a way of life”.

The impossibility of achieving objective truth is concretized in the impossibility of creating or finding a “meta-vocabulary” that would be common to all people. But if each person (each culture) has his/her/its own vocabulary, then how is understanding between them possible? Rorty says that full, unconditional “convergence”, the combination of these vocabularies is impossible, but some points of contact can still be found. For this, a person resorts to hermeneutics, which becomes a tool for combining meanings through combining vocabularies. For Rorty, hermeneutics no longer represents the achievement of a certain fixed meaning, it is a “conversation”, “routine conversation”, that is, the very possibility of pronouncing the world.

Philosophy (in the form of hermeneutics), therefore, is engaged in the creation of situational “final vocabularies” that would help people navigate the world, but would not pretend to be totality. In “Texts and Pieces”, Richard Rorty writes, “... philosophy also oscillates between a self-image built on the model of Kuhn’s “normal science”, in which minor problems find their solution over time, and a self-image modeled after the model of Kuhn’s “revolutionary science”, in which all old philosophical problems are discarded as pseudo-problems, and where philosophers are engaged in redescribing phenomena in terms of a new vocabulary” (Rorty, 1996). “I think it would be better if critics realized that philosophy is no longer suitable for producing “final results” ...” (Rorty, 1996). It turns out that, although Rorty views philosophy as a pragmatic phenomenon, in terms of achieving results, the pragmatism of philosophy is not like the pragmatism of positive science.

Conclusions. The final vocabulary attracts our research interest because it is an example of completed incompleteness. The final vocabulary has the potential for outgrowing itself. It turns out that the “final vocabulary” is actually not final at all, but “projective”, that is, open to the future. Despite its apparent stability, it is in a constant process of change, in the process of creation and recreation. This scheme applies not only to language but also to the field of knowledge, to culture. To build something new, one needs to rely on a foundation consisting of old things, which are the most established, complete. The final vocabulary is the base for the projective vocabulary. But then, when the phase of the projective vocabulary is passed, a new final vocabulary appears. Thus, the final vocabulary is both the beginning and the end of the journey.

REFERENCES

1. Dzhokhadze, I. (1996). Neopragmatizm Richarda Rorti i analiticheskaia filosofiiia [Richard Rorty's neopragmatism and analytical philosophy]. *Logos*, 6(16), 94–118. [In Russian].
2. Kolesnikov, A. S. (2001). M. Khaidegger glazami R. Rorti [M. Heidegger through the eyes of R. Rorty]. *Sovremennaia filosofiiia kak fenomen kultury: issledovatel'skie traditcii i novatcii: materialy nauchnoi konferentsii*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo. [In Russian].
3. Rorti, R. (1996). Teksty i kuski [Texts and Pieces]. I. Khestanova (Tr.). *Logos*, 8, 173–189. [In Russian].
4. Filosofiiia bez osnovaniia. Beseda Mikhaila Ryklina s Richardom Rorti [Philosophy without foundation. Mikhail Ryklin's conversation with Richard Rorty]. (1996). *Logos*, 8, 132–154. [In Russian].

5. Rorty, R. (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton. [in English].

6. Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge University Press. [in English]

ЛЕОНІД МОЗГОВИЙ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

ВІКТОРІЯ СЛАБОУЗ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: queen_viktoriya28@ukr.net
ORCID 0000-0003-1810-4054*

ОЛЕКСАНДР ШУБІН

*аспірант кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних наук,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

«КІНЦЕВИЙ СЛОВНИК» РІЧАРДА РОРТІ

Анотація. У статті представлена спроба авторів осягнути значення «кінцевого словника» Річарда Рорті. Рорті розглядає мову передусім як інструмент, за допомогою якого люди відкривають новий спектр значень

і оперують вже відомими значеннями. Мова не є універсальним посередником між людиною і світом, суб'єктом і об'єктом, а просто «прапором». Перехід від однієї мовної форми до іншої по суті аналогічний ситуаціям створення нових засобів, які замінюють старі. Створення нової мови є водночас процесом створення нової картини дійсності, переописування себе та світу іншою лексикою. Поняття «словник/лексика», за Рорті, виступає у значенні певного цілісного знаково-семантичного континууму, в який занурена і діє окрема людина чи окрема соціальна група. Таким чином, словниковий запас окреслює коло знайомого і звичного, широко вживаного і запам'ятовуваного лише в рідкісних ситуаціях. Автори звертають увагу читачів на те, що для побудови чогось нового потрібно спиратися на фундамент, який складається зі старих речей, які є найбільш усталеними, завершеними. Остаточний словниковий запас є основою для проєктивного словника. Але потім, коли фаза проєктивної лексики пройдена, з'являється новий підсумковий словниковий запас. Таким чином, остаточний словниковий запас є і початком, і кінцем подорожі.

Ключові слова: буття, кінцевий словник, герменевтика, мова, неопрагматизм, прагматизм, істина.

ЛЕОНИД МОЗГОВОЙ

*доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный
педагогический университет
(Славянск, Украина)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0001-8236-0197

ВИКТОРИЯ СЛАБОУЗ

*кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры иностранных языков
Донбасский государственный
педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: queen_viktoriya28@ukr.net
ORCID 0000-0003-1810-4054*

АЛЕКСАНДР ШУБИН

*аспирант кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных наук,
Донбасский государственный
педагогический университет
(г. Славянск, Украина)*

«ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ СЛОВАРЬ» РИЧАРДА РОРТИ

Аннотация. В статье представлена попытка авторов осознать значение «конечного словаря» Ричарда Рорти. Рорти рассматривает язык, прежде всего, как инструмент, с помощью которого люди открывают новый спектр значений и оперируют уже известными значениями. Язык не является универсальным посредником между человеком и миром, субъектом и объектом, а просто «флагом». Переход от одной языковой формы к другой по существу аналогичен ситуациям создания новых средств, заменяющих старые. Создание нового языка одновременно является процессом создания новой картины действительности, переописания себя и мира другой лексикой. Понятие «словарь/лексика», согласно Рорти, выступает в значении определенного целостного знаково-семантического континуума, в который погружен и действует отдельный человек или отдельная социальная группа.

Таким образом, словарный запас определяет круг знакомого и привычного, широко употребляемого и запоминаемого только в редких ситуациях. Авторы обращают внимание читателей на то, что для построения чего-то нового нужно опираться на фундамент, состоящий из старых вещей, наиболее устоявшихся, завершённых. Окончательный словарь является основой для объективного словаря. Но потом, когда фаза проективного словаря пройдена, появляется новый итоговый словарь. Таким образом, окончательный словарь есть и начало, и конец пути.

Ключевые слова: бытие, конечный словарь, герменевтика, язык, неопрагматизм, прагматизм, истина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джохадзе И. Неопрагматизм Ричарда Рорти и аналитическая философия. Логос, 1999. № 6 (16). С. 94–118.
2. Колесников А. С. М. Хайдеггер глазами Р. Рорти. Современная философия как феномен культуры: исследовательские традиции и новации: материалы научной конференции. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. 224 с.
3. Рорти Р. Тексты и куски. Пер. И. Хестановой. Логос, 1996. № 8. С. 173–189.
4. Философия без основания. Беседа Михаила Рыклина с Ричардом Рорти. Логос, 1996. № 8. С. 132–154.
5. Rorty R. Philosophy and the Mirror of Nature. Princeton, 1979. 208 p.
6. Rorty R. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge University Press. 1989. 201 p.

УДК 140.8

ВОЛОДИМИР ФЕДЬ

*доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: ddprudoc@gmail.com
ORCID 0000-0002-4786-1313*

В'ЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
історії та соціально-гуманітарних дисциплін,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0002-2616-1462*

ЮЛІЯ МАЛІКОВА

*асистент кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
email: malikova.youl@gmail.com
ORCID 0000-0001-9775-7381*

**АЛАРМІЗМ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ
НА ЕТАПІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА XVIII СТ.**

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню алармізму як особливого світовідчуття заснованого на усвідомленні справжньої або уявної загрози фізичному, духовному, соціальному існуванню особистості та Всесвіту.*

***Метою дослідження** виступає вивчення особливостей, проявів алармізму в українській культурі XVIII ст. В якості **матеріалу** для дослідження було обрано «Енеїду» І. Котляревського, перший твір, написаний «живою», «народною» мовою. Реалізація дослідження здійснювалась завдяки **концептуальному аналізу** як одному з основних філософських дослідницьких методів. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що формування концепту на зазначеному етапі історичного розвитку відбувається під сильним впливом «двовір'я» української ментальності, яка органічно поєднує у собі систему християнських та язичницьких вірувань. Зберігається значення, вимір алармізму як страху перед фізичним знищенням, сформований в найдавніші часи. Разом з тим, під впливом християнства страх перед фізичним знищенням доповнюється страхом перед знищенням соціальним, духовним. Наприкінці XVIII ст. страх як основна, найбільш виражена складова алармізму перетворюється на соціально засуджувану якість.*

***Ключові слова:** алармізм, концепт, страх, «Енеїда», І. Котляревський.*

Постановка проблеми. В останні роки глобальний соціум опинився в безпрецедентній за своїми вимірами та глибиною кризі, обумовленій поширенням вірусу та ізоляційними заходами, застосованими національними державами. Посилення екзистенціальних проблем супроводжується посиленням алармістичного світосприйняття, інтерпретації, «означування» реалій та процесів соціокультурної дійсності як загрозливих. Як особлива форма світорозуміння, алармізм поєднує у собі деструктивні (страх, жах, паніка) та конструктивні (надає проблемам статус значущих, важливих, мобілізуючи людину та суспільство на подолання) складові, що перетворює його на складний, комплексний,

варіативний соціально-психологічний конструкт, який вимагає свого докладного дослідження, вивчення.

В останні роки дослідження алармізму здійснюється в контексті екологічних (Sullivan, Ozman-Sullivan, 2019), економічних (Wosnitza, 2019), демографічних (Kogun, Yurdakök, Arslan, et al., 2020) проблем, проблеми дигіталізації, яка призводить до трансформацій кожного аспекту життєдіяльності, сприяє стрімкому поширенню повідомлень алармістичного змісту (Sackett, 2018) та створенню так званого “false alarm effect (FAE)” або “crying wolf effect”(Thompson et al., 2019, Pellegrina et al., 2021). Разом з тим, роботи, присвячені осмисленню алармізму як соціокультурного феномену, практично відсутні, формується протиріччя, обумовлене очевидним зростанням дослідницького інтересу до різноманітних проявів алармістичного світосприйняття, та відсутністю робіт, присвячених дослідженню алармізму як цілісного феномену, особливостям становлення феномену на різних етапах історичного розвитку, національно маркованим проявам світогляду.

Відповідно, **метою** дослідження виступає вивчення особливостей проявів алармізму в українській культурі XVIII ст. як одного з найважливіших етапів становлення української культури.

Огляд теоретичних джерел. Перш за все слід зазначити, що стаття виступає продовженням серії публікацій, присвячених вивченню алармізму як одного з феноменів соціокультурного буття в логіці філософського концептуального аналізу (Малікова, Шубін, 2020; Степанов, Кундій, Малікова, 2021).

Результати попередніх досліджень дозволяють дефініювати алармізм як «своєрідну реакцію людства на посилення справжніх або уявних екзистенціальних загроз, яка закликає до подолання найактуальніших,

найзначніших проблем, надає відповідним проблемам статус серйозних соціальних проблем, що потребують до себе серйозного відношення людського соціуму (Горбачук, 2011); «світоглядне відчуття інтуїтивного рівня, яке виникає внаслідок емпірії людини як прагнення до збереження життя в несприятливих умовах оточуючого середовища», «намагання вижити у ситуації наявності екзистенціальних загроз» (Малікова, Шубін, 2020, с. 108).

В структурі концепту умовно виділяють етимологічний, базовий, асоціативний рівні (Стернин, 2001; Степанов, 2004; Карасик, Стернин, 2005). *Базовий рівень* концепту у сучасній науковій літературі зводиться до денотатів: (1) боязнь, (2) острах, (3) переляк, (4) кошмар, (5) паніка, (6) страх, (7) жах (Карасик, Стернин, 2005, с. 251).

Етимологічний рівень містить значення: (1) страх: привнесено християнством. Fear of Lord = мудрість; (2) боязнь: виникає як страх перед фізичним знищенням, з посиленням християнства перетворюється на регулятор поведінки; (3) переляк: пов'язується зі загрозами фізичного знищення, із посиленням християнства = прояв сорому; (4) жах: поєднує страх перед фізичним знищенням з Fear of Lord; Fear of Lord = позбавлення загрози фізичного знищення (на матеріалі концептуального аналізу «Повісті...» (Повість временных лет, 1997)) (Малікова, Шубін, 2020).

Асоціативний рівень концепту представлено наступними значеннями: (1) боязнь; (2) страх перед загостренням екологічних екзистенціальних проблем; (3) алармізм = засіб екологічного виховання; (4) алармізм = відсутність практичних дій; (5) алармізм = заклик до подолання екзистенціальних проблем; (6) алармізм = наслідок дигіталізації (на матеріалі корпусного аналізу Українського веб-корпусу Лейпцизького університету (Leipzig Corpora Collection, 2020) (Степанов, Кундій, Малікова, 2021).

Результати дозволяють зробити висновок про постійне розширення структури концепту, формування нових сенсів, смислів у його структурі. Формування нових смислів здійснюється під впливом змін соціокультурної реальності, наприклад, розуміння алармізму як засобу екологічного виховання було пов'язане з посиленням екзистенціальних екологічних загроз у 60-х роках минулого сторіччя; розуміння алармізму як наслідку дигіталізації — результат поширення сучасних ІКТ та трансформацій всіх аспекті життєдіяльності людини та соціуму. Інакше кажучи, нові семантичні аспекти алармізму напряму пов'язані з соціокультурною реальністю, відповідно, будь-які зміни українського суспільства призводять до формування нових денотативних та конотативних сенсів, значень, відбиваючи особливості світовідчуття людини окремого історичного періоду. Зважаючи на це, можна припустити, (H1) що в концепті алармізму XVIII ст. свою репрезентацію знаходять трансформації світогляду українців, острахи та очікування, які пронизують соціум на цьому етапі.

Матеріал та методи дослідження. Зважаючи на сформульовану мету та гіпотезу дослідження, спрямованість на виявлення особливостей проявів алармізму на конкретному етапі історичного розвитку, в якості матеріалу дослідження було обрано «Енеїду» І. Котляревського (Котляревський, 1944).

«Енеїда» — «перший твір нової української літератури, який на матеріалі суспільного життя України 2-ї пол. XVIII — поч. XIX ст. представив світові український народ з його історією, мовою, звичаями, віруваннями, традиційним побутом, етичними й естетичними поглядами» (Українська літературна енциклопедія, 1995, с. 23 — 42). «Енеїда» стала першим твором, написаним «народною»

мовою (Українська літературна енциклопедія, 1995, с. 23 — 42; Буткова, 1997, с. 125), вона, за словами Г. В. Буткової, «започаткувала нову українську літературу, сучасну українську літературну мову і навіть сучасну українську лексикографію доданим до поеми словничком, у якому витлумачується понад тисяча трудніших слів» (Буткова, 1997, с. 125).

У свою чергу, мова традиційно розглядається як найважливіший інструмент формування національної свідомості, самосвідомості, ідентифікації та самоідентифікації (наприклад, роботи М. Біллінга (2005), Дж. Джозефа (2005), І. Стерніна (2005), Е. Хобсбаума (2005) та ін.). Відповідно, поява першого українського твору «народною мовою» може свідчити про зміни в процесах самоідентифікації нації, зростання самоусвідомлення себе саме як українців, відбиває певні трансформації національної ментальності. Звернення до дослідження «Енеїди» дозволить виявити особливості проявів алармізму одного з найважливіших етапів формування українського соціуму.

В якості методу дослідження було обрано конструктивний аналіз як різновид концептуального аналізу, який виступає одним з основних методів філософських досліджень (Audi, 1983, p. 87).

Процедура дослідження включає 6 етапів (Kosterec, 2016, p. 223):

St. 1: концептуальне обґрунтування СВ.

St. 2: формулювання концептуальної проблеми P;

St. 3: виявлення концептуальних взаємовідносин R;

St. 4: тестування, виявлення (T) взаємовідносин R у процесі концептуалізації СВ;

St. 5: виявлення нових взаємовідносин R в структурі СВ;

St. 6: уточнення структури СВ на основі визначених R.

Результати дослідження. Слід зазначити, що, зважаючи на те, що стаття є продовженням попередніх досліджень, результати початкової концептуалізації були представлені вище. Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок про постійне розширення семантичної структури концепту, залучення нових значень.

Разом з тим, розуміння того, яким чином була представлена структура концепту у XVIII ст. к одного з найважливіших етапів розвитку українського суспільства, відсутнє, що не дозволяє сформувати цілісну систему уявлень про трансформації алармізму в історичному вимірі (St. 2: формулювання концептуальної проблеми).

Дослідження концептуальних взаємовідносин R дозволяє виявити наступні відчуття в структурі концепту:

1. **Боязнь** — «почуття страху; побоювання, неспокій, викликані ким-, чим-небудь» (Словник української мови у 20 томах, 2010), етимологічно походить від «бити». Значення концепту представлені наступними:

*Достав от Турна по усам;/ Хоть на киї, хоть кулаками/ Поштурхатись попід боками,/ Або **побитись і на смерть*** — зберігається значення страху перед фізичним тиском на особистість, перед загрозою фізичного знищення або пошкодження, значення, яке сформувалось у дохристиянські часи. Відповідно, навіть у XVIII ст., «...не зважаючи на те, що християнські догмати і християнська мораль уже ввійшли в народне життя, ще й досі між народом не згинуло давнє поганство» (Нечуй-Левицький, 2003, с. 4).

Страх перед фізичним знищенням супроводжується страхом перед смертю духовною:

Еней хоть трохи був підпильий,/ Та з розумом не потерявьсь;/ Він син був богобоязливий,/ По смерти батька не цуравсь — поява номінації відчуття в українській культурі була пов'язана зі страхом фізичного

знищення, але у Котляревського воно перетворюється на Fear of Lord. Незважаючи на те, що твір є прямим зверненням до Вергілія, до античної міфології, він відбиває відчуття, яке сформувалося в українській культурі у зв'язку з посиленням позицій християнства; відчуття, яке було відсутнє в язичницькі часи. У цьому плані, за словами Т. Корнійчук, «Енеїда» являє собою «своєрідну еkleктику язичницьких та християнських вірувань» (Корнійчук, 2011, с. 273).

Відповідно, можна зробити висновки, що (1) у XVIII ст. зберігається значення боязні, сформоване в українському суспільстві у язичницькі часи, коли воно було пов'язане зі страхом фізичного знищення, ушкодження; (2) посилюються значення, сформовані під впливом християнства, загрози не стільки фізичного, скільки соціального та духовного зниження, розчинення людини у небутті. Розвиток семантичної структури концепту відбувається під впливом найдавніших язичницьких та християнських вірувань.

2. Острах, страх (від праслав. *страхъ*) — «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного» (Словник української мови у 20 томах, 2010); «емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивідуума і спрямована на джерело дійсної чи уявної небезпеки» (Головин, 1998, с. 543). Страх у Котляревського частіше за все великий, тобто має чималу силу, прояву, інтенсивності, наприклад:

Смола там в пеклі клетотіла/ І грілася все в казанах,/ Живиця, сірка, нефть кипіла;/ Палав огонь, великий страх! — відчуття страху безпосередньо пов'язане з системою християнських вірувань, з поняттям гріха та його спокутою потойбіч, яке «з'явилося в свідомості наших предків з прийняттям православ'я» (Корнійчук, 2011, с. 277).

В окремих випадках страх є не тільки інтенсивним, але й «глобальним, таким, що чинить вплив на всіх»:

*Реветь і душу іспускаєть/ І воздух гримом
наполняєть;/ На всіх напав великий страх!; Всім задавав
собою страх.* — звернення до концепту надає відчуттю страху, небезпеки, тривоги перед фізичним або соціальним знищенням глобальних вимірів. В зазначеному аспекті Котляревський відходить від оригінальної ідеї Вергілія. Для Вергілія Еней — людина «обрана», «приречена», «людина долі», людина, в якій поєднується «своє» та «несвоє», до того ж, «своє» визначає не все, за його межами «залишається головна справа життя Енея ... — ствердження віри в головне та усвідомлення того, що воно визначається згори “волею долі”» (Топоров, 1993, с. 26). Еней Вергілія — людина приречена на загибель, яка приймає цю приреченість, «сам Еней не просто був готовий виконати власний обов'язок і померти — смерті він бажав і до неї прагнув» (Топоров, 1993, с. 26). Страх та прийняття неминучості загибелі, неможливості спасіння Вергілія — в більшій мірі індивідуальне відчуття, емоційний стан протагоніста, антагоніста, боротьба між якими стає визначальною для долі двох народів: «ціна останнього поєдинку надзвичайно висока, тому що їм вирішується доля не тільки двох вождів, а й двох народів» (Теперик, 2015, с. 351). Вже в творчості римського поета формуються основи протестантської етики, з її сприйняття приреченості, відсутності на спасіння, крайнім, «позбавленим буді-яких ілюзій, песимістично забарвленим індивідуалізмом» (Вебер, 1990, с. 144), ідеєю служіння: «не Бог існує для людей, а люди для Бога» (Вебер, 1990, с. 142), підвищеним рівнем відповідальності індивідууму за власну долю та долю етносу, народності, суспільства.

В творчості Котляревського страх власної приреченості (*Еней спросоння як схопився, / Дрижав*

од страху і трусився; Еней же на неї дивився, / Дрижав од страху і трусивсь; І Турна взяв великий страх поєднується зі страхом, який «напав на всіх», який охоплює, регулює поведінку окремого індивідууму, соціальної групи, суспільства у цілому. Відповідальність за долі людства зміщується з окремої особистості на «всіх», свою репрезентацію знаходить синтетичний характер «крейсуючої» української культури (С. Кримський), в якій органічно поєднується прагнення до індивідуалізму та колективізму (згідно до моделі Г. Хосфедє (2015, р. 218)).

З прийняттям християнства страх перед соціальним знищенням, Fear of Lord стає невід'ємною складовою української ментальності, його номінації беруть активну участь у формуванні пареміологічної картини світу, яка виступає спробою пояснення реалій та процесів соціокультурної дійсності, своєрідним засобом орієнтації особистості у цій дійсності: ***Та вже од страху так трусився; Еней од страху з плугу збився, Великій у страха очі.*** Паремії засновуються на розумінні та описі фізіологічних реакцій людини, яка відчуває страх, що дозволяє зробити висновок, що, порівняно з періодом творення «Повісті...», коли звернення до номінації відчуття виступають вкрай обмеженими, у XVIII ст. страх як одна зі складових алармізму виступає зрозумілою українцям емоцією, її прояви знайшли свою вербалізацію у прецедентних дискурсах.

Важливо підкресли, що одночасно з розумінням відчуття відбувається зниження інтенсивності його впливу на людину, що дозволяє Котляревському звертатися до прецедентних дискурсів задля відбиття «іронічного замислу» (С. Походня, 1989), творення бурлескного гумору нарації. Звернення до паремій, до складових концепту алармізму підкорюється авторській інтенції, відповідає меті посилення впливу на реципієнта на основі звернення

до прецедентних дискурсів, які не викликають труднощів у процесі інтерпретації, декодування.

Зберігається негативне сприйняття страху: *Реб'ятушки! — кричав, — постійте! / Се ж ласка божая для нас; / **Одкиньте страх і не робітьте.*** Тобто смиренність як особлива мирна форма взаємодії, покора, спрямована на «примирення людини зі Всесвітом» (Зализняк, Левонтина, Шмелев, 2005, с. 117), сформована рід впливом православ'я як «спрямованість людини до релігійно-морального ідеалу - життя людини по образу Божому» (Дмитриева, Линтовская, 2015, с. 75) органічно поєднується з прагненням до боротьби, до подолання несприятливих умов, обставин, до захисту. Незважаючи на вплив системи християнських вірувань зберігаються значення концепту як заклику до боротьби.

Негативна оцінка переживання страху знаходить свою репрезентацію в чисельних лексемах, які виступають засобом характеристики особистості: *Ні в чім не був **страхополох.*** Лексема виступає засобом репрезентації негативної оцінки поведінки особистості, характеру її взаємодії з соціокультурним оточенням.

Аналіз особливостей звернення до страху як одної зі складової концепту алармізму в поемі Котляревського дозволяє зробити наступні висновки: (1) позитивне сприйняття страху як засобу регуляції поведінки особистості, її взаємодії з оточуючим соціокультурним середовищем, яке протягом тривалого часу забезпечувало виживання людини у несприятливих умовах, втрачається; (2) індивідуалізація страху, представлена у Вергілія, коли відчуттям були наділені «обрані, приречені», поступається «звичності, буденності» страху, який стає невід'ємною складовою української ментальності, що знаходить свою репрезентацію в чисельних прецедентних дискурсах. Патетика, трагізм переживання страху у Вергілія поступається спрямованістю на втілення «іронічного смислу»

у Котляревського; (3) страх виступає соціально засуджуваною якістю, відбиваючи поєднання християнського та язичницького, так зване «двовір'я» (Феодосій Печерський), виступаюче визначальною рисою української ментальності.

3. Жах — «почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює кого-небудь» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Тобто жах являє собою більш інтенсивне, ніж страх або боязнь відчуття, наприклад: *Юнону взяв великий жах!; Латинці од сього жахнулись, /Рутульці галас підняли.*

Яскраво деструктивний вплив жаху на людину та суспільство, націю представлено в наступному прикладі: *Тоді латинців жах напав;/Утратили і дух, і силу,/ Побігли, хто куди попав* — жах має надінтенсивний вплив на емоційний стан людини, її поведінку, позбавляє волі, можливостей до супротиву, призводить до *втрати духу і сили*. Сприйняття жаху багато у чому виступає аналогічним сприйняттям страху, відчуття сприймається як соціально засуджувана якість, риса характеру, яка унеможливорює супротив.

Разом з тим частіше Котляревський звертається до заклику не піддаватися жаху: *Се твій прийшов до тебе батько,/ То не сполохайсь, не жахнись; Венерин сину! Не жахайся,/* — *Дід очеретяний сказав; А муза каже: "Не жахайсь,/Не хист їх Турну побідити; Моєї мови не жахайтесь.*

Властивість людини не піддаватися жаху, страху виражено в авторському неологізмі: *Скажи, Венуле нежахливий*. Лексема виступає засобом характеристики особистості, репрезентації позитивної оцінки.

4. Переляк, кошмар, паніка як складові алармізму у поемі Котляревського не були виявлені.

Обговорення результатів дослідження. На етапі виявлення взаємовідносин R в структурі СВ можна зробити висновок, що у XVIII ст. структура концепту «алармізм» була

представлена трьома основними значеннями, відчуттями, емоційними станами: (1) боязню, (2) страхом, (3) жахом. Стани кошмару та паніки виявлені не були, що пояснюється більш пізнім запозиченням лексем. Крім того, відмічається спрощення значення «переляк», виявленого на основі аналізу «Повісті...» (Малікова, Шубін, 2020).

Порівняльний аналіз дозволяю представити складові концепту на різних етапах історичного розвитку українського суспільства (St. 5) у вигляді Табл.:

Таблиця. Особливості розвитку концепту «алармізм» на різних етапах історичного розвитку

«Повість...»	«Енеїда»	Сьогодні ¹
Боязнь — почуття страху; побоювання, неспокій, викликані ким-, чим-небудь		
Острах, страх — стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного		
Переляк — почуття страху, боязні	—	Переляк — почуття страху, боязні
		Кошмар — важке, страшне, гнітюче відіння
		Паніка — раптове замішання, розгубленість або прояв страху при справжній чи уявній небезпеці (звичайно як масове явище)
Жах — почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює кого-небудь		

¹ На матеріалі словникових джерел

В цілому, результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1) алармізм залишається відчуттям, яке виникає внаслідок емпірії, наявності реальної загрози, страху перед фізичним знищенням, значення представлено на всіх проаналізованих етапах розвитку концепту;

2) найсуттєвіші семантичні зрушення порівняно з попередніми текстами були виявлені при аналізі сприйняття та розуміння відчуття страху. Страх виступає своєрідною віссю християнства, формує підвалини протестантської етики, що наглядно відбивається в оригінальному творі Вергілія, де страх та прийняття власної приреченості носять у більшій мірі індивідуальний характер, відбивають відсутність надії на порятунок, ідею служіння. У творі Котляревського страх постає як соціально засуджувана якість, прийняття приреченості, смиренності не характерне для «троянців», вони прагнуть до боротьби, до супротиву. Більш того, під впливом українського «двовір'я» формується іронічне сприйняття страху, звернення до відчуття, до емоційного стану стає засобом репрезентації «іронічного смислу», інтенції автора на підвищення іронічності нарації. Тобто на даному етапі історичного розвитку відчуття страху, яке з'явилося в українській лінгвокультурі з прийняттям християнства, було пов'язане з перекладною літературою, втратило безпосередній зв'язок з Богом стало від'ємною складовою української ментальності, але при цьому сила впливу на поведінку людини втратила власну інтенсивність;

3) відчуття жаху, як і страх, представлено соціально засуджуваною якістю.

Висновки. Відповідно, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що алармізм як феномен самовідчуття страху перед фізичним знищенням зародився в найдавніші часи, коли він виступав засобом регуляції поведінки людини, засобом протидії загрозам фізичного знищення. В українській культурі значний вплив на транс-

формації відчуття страху спричинило християнство, посилення позицій якого посилювало страх не стільки перед фізичним, скільки перед соціальним та духовним знищенням. Разом з тим, характерне для української ментальності «двовір'я», «кресуючий» характер культури формує сприйняття страху як соціально засуджуваної риси, тобто смиренність, покора як особлива форма поведінки, засіб моделювання взаємин з оточуючими на основі прийняття соціокультурної реальності, примирення з нею для української культури XVIII ст. була нехарактерна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биллинг М. Нации и языки // Логос: Философско-литературный журнал. № 4 (49). М., 2005. С. 44-70.
2. Буткова Г. В. Мова і культура: продукт історії// Культура народів Причорномор'я. 1997. № 2. С. 123-129.
3. Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. 808 с.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : Харвест, 1998. 800 с.
5. Горбатюк Т. В. Опозиція трансгуманізм і алармізм: перспективи розвитку // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2011. № 940. Вип. 42. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671>
6. Джозеф Дж. Язык и национальная идентичность// Логос: Философско-литературный журнал. № 4 (49). М., 2005. С. 4 — 32
7. Дмитриева Н.М., Линтовская Е.М. Этическая нагрузка концепта «кротость» в словарях XI-XIX вв. (диахронический аспект)// Вестник Оренбургского государственного университета. 2015. № 11 (186). С. 71 – 76.
8. Зализняк А.А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира. Сб.ст. М.: Яз. слав. культуры, 2005. 540 с.

9. Карасик В.И., Стернин И.А. Антология концептов. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.

10. Корнійчук Т. Проблеми релігійної ідентичності в «Енеїді» І. Котляревського// Наукові записки. Серія «Культурологія». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 7. С. 272—278.

11. Котляревський І. Енеїда. Київ, 1944. 272 с. Електронна бібліотека «Культура України». URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=12023>

12. Малікова Ю., Шубін О. Алармізм: витоки формування в українській культурній моделі// Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: зб. наук. пр. 2020, вип. 1 (12). Слов'янськ: ДДПУ, 2020. С. 105 – 129.

13. Мальцева О. Поема І. Котляревського «Енеїда» як репрезентація української національної ідентичності// Схід. 2009. № 5 (96). С. 98 — 102

14. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. 2-е вид. К. : Обереги, 2003. 144 с. (Б-ка укр. Раритету.)

15. Повесть временных лет / Подготовка текста, перевод [на современную орфографию] и комментарии О. В. Творогова // Библиотека литературы Древней Руси / РАН. ИРЛИ; Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексева, Н. В. Поньрко. СПб.: Наука, 1997. Т. 1: XI—XII века. 543 с. По Ипатьевскому списку, хранящемуся в Библиотеке РАН (шифр 16.4.4). Электронная версия издания, публикация Института русской литературы (Пушкинский Дом) РАН. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Повесть_временных_лет_\(Нестор\)/1997_\(ДО\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Повесть_временных_лет_(Нестор)/1997_(ДО))

16. Походня С. Языковые средства и виды реализации иронии. Киев, 1989. 126 с.

17. Словник української мови у 20 томах. / [уклад.: Л. Л. Шевченко та ін.; голов. наук. ред. В. М. Русанівський].// Національна словникова база (НСБ) Українського мовно-інформаційного фонду. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=5309&page=199>

18. Степанов В., Кундій Ж., Малікова Ю. Культурно марковані прояви алармізму в українському соціально-політичному дискурсі// Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: зб. наук. пр. 2021, вип. 1 (13). С. 91 — 110.

19. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е. изд., испр. и доп. М.: Академ. проект, 2004. 991 с.

20. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. С. 58-65.

21. Стернин И. Язык и национальное сознание// Логос: Философско-литературный журнал. № 4 (49). М., 2005. С. 140 — 155

22. Теперик Т.Ф. Невербальный компонент в образах персонажей «Энеида» Вергилия// Живое слово: логос — голос — движение — жест: Сборник статей и материалов / Сост., отв. ред. В.В. Фещенко; ред. кол. А.М. Айламазьян, В.В. Аристов, Е.М. Князева, И.Е. Сироткина. М.: Новое литературное обозрение, 2015. С. 348 — 357

23. Топоров В. Эней — человек судьбы. Ч. 1. М. : Радикс, 1993. 193 с.

24. Українська літературна енциклопедія. К., 1995. Т. 3: К-Н. С. 23-41.

25. Хобсбаум Э. Язык, культура и национальная идентичность// Логос: Философско-литературный журнал. № 4 (49). М., 2005. — С. 33 — 43

26. Шевчук Т. Функціонування та трансформація емотивної лексики страху у сучасній українській мові// Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2017. С. 268 — 274.

27. Audi R. The Application of Conceptual Analysis// *Metaphilosophy*. 1983. Vol. 14. No. 2. P. 87 — 106.

28. Hofstede G.H. *Cultures and organizations: software of the mind*. Mc Graw Hill, 2015. 279 p.

29. Korun O., Yurdakök O., Arslan A. et al. The impact of COVID-19 pandemic on congenital heart surgery practice: An alarming change in demographics/ O. Korun, O. Yurdakök, A. Arslan et al.// *Journal of Cardiac Surgery*. 2020. P. 1–5. DOI: [org/10.1111/jocs.14914](https://doi.org/10.1111/jocs.14914)

30. Kosterec M. Methods of Conceptual analysis// M. Kosterec. *Filozofia*. 2016. Vol. 71. Iss. 3. P. 220 – 230

31. Leipzig Corpora Collection. Dataset. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=ukr_mixed_2014 (date of access: 23.05.2021).

32. Pellegrina L., Maio G., Masciandaro D., Saraceno M. Are Bankers “Crying Wolf”? The Risk-based Approach to MoneyLaundering Regulation and Its Effects. Centre for European Studies. 2021. 29 p.

33. Sackett R. Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966. *German Life and Letters*. 2018. Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: [org/10.1111/glal.12197](https://doi.org/10.1111/glal.12197)

34. Sullivan G. T., Ozman-Sullivan S. K. Alarming evidence of widespread mite extinctions in the shadows of plant, insect and vertebrate extinctions// *Austral Ecology*. 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>. DOI: [org/10.1111/aec.12932](https://doi.org/10.1111/aec.12932)

35. Wosnitza J. H. Alarm index for institutional bank runs // *International Journal of Finance & Economics*. 2019. Vol. 24. Iss. 3. P. 1254-1270. DOI: [org/10.1002/ijfe.1715](https://doi.org/10.1002/ijfe.1715)

VOLODYMYR FED’

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy,
History and Socio-Humanitarian Sciences,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

e-mail: ddpudoc@gmail.com

ORCID 0000-0002-4786-1313

VIACHESLAV STEPANOV

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department of Philosophy,
History and Socio-Humanitarian disciplines,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2616-1462

YULIIA MALIKOVA

*Assistant of the Department of Philosophy,
History and Socio-Humanitarian Sciences,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

e-mail: malikova.youl@gmail.com

ORCID 0000-0001-9775-7381

**ALARMISM: SPECIFICS OF MANIFESTATIONS
AT THE STAGE OF FORMATION OF UKRAINIAN
SOCIETY IN THE 18th CENTURY**

***Abstract.** The article is devoted to the study of alarmism as a special worldview based on the awareness of a real or imagined threat to the physical, spiritual, social existence*

of the individual in the universe. The purpose of the paper is to study the manifestations of alarmism in the Ukrainian culture of the 18th century. As a material for the study has been chosen “Aeneid” by I. Kotlyarevskiy. “Aeneid” is the first poem written in a “living”, “folk” language. The research has been implemented using conceptual analysis as one of the main philosophical research methods. The obtained results allow concluding that the formation of the concept at this stage of the historical development is strongly influenced by the “two faiths” of the Ukrainian mentality, which organically combines a system of Christian and pagan beliefs. The meaning of “alarmism” as a fear of physical destruction, formed in ancient times, is preserved. At the same time, under the influence of Christianity, the fear of physical destruction is replaced by the fear of social and spiritual destruction. At the end of the 18th century fear as the main, most pronounced component of alarmism turns into a socially condemned quality.

Keywords: *alarmism, concept, fear, “Aeneid”, I. Kotlyarevskiy.*

ВЛАДИМИР ФЕДЬ

*доктор философских наук, профессор,
заведующий кафедрой философии, истории
и социально-гуманитарных дисциплин,
Донбасский государственный
педагогический университет
(г. Славянск, Украина)
e-mail: ddrudoc@gmail.com
ORCID 0000-0002-4786-1313*

ВЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат философских наук, доцент
кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный
педагогический университет
(г. Славянск, Украина)*

*e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0002-2616-1462*

ЮЛИЯ МАЛИКОВА

*ассистент кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных дисциплин,
Донбасский государственный
педагогический университет
(г. Славянск, Украина)*

*e-mail: malikova.youl@gmail.com
ORCID 0000-0001-9775-7381*

**АЛАРМИЗМ: ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ
НА ЭТАПЕ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО
ОБЩЕСТВА В XVIII СТ.**

Аннотация. Стаття посвящена исследованию алармизма как особого мироощущения, основанного на осознании подлинной или мнимой угрозы физическому, духовному, социальному существованию личности во Вселенной. Целью исследования является изучение особенностей, проявлений алармизма в украинской культуре XVIII в. В качестве материала для исследования была выбрана «Энеида» И. Котляревского, первое произведение, написанное «живым», «народным» языком. Реализация исследования осуществлялась благодаря концептуальному анализу как одному из основных

философских исследовательских методов. Полученные результаты позволяют заключить, что формирование концепта на указанном этапе исторического развития происходит под сильным влиянием «двоверия» украинской культуры, которая органично сочетает в себе систему христианских и языческих верований. Сохраняется смысл алармизма как страха перед физическим уничтожением, сформированный в древнейшие времена. Вместе с тем, под влиянием усиления влияния христианства страх перед физическим уничтожением дополняется страхом перед уничтожением социальным, духовным. В конце XVIII ст. страх как основная, наиболее выраженная составляющая алармизма превращается в социально осуждаемое качество.

Ключевые слова: алармизм, концепт, страх, «Энеида», И. Котляревский.

REFERENCES

1. Billing, M. (2005). Natsyy y yazyky [Nations and languages]. *Lohos: Fylosofsko-lyteraturnyy zhurnal [Logos: Philosophical and Literary Journal]*. No. 4 (49). Moscow. P. 44-70. [In Russian].
2. Butkova, H. V. (1997). Mova i kul'tura: produkt istoriyi [Language and culture: a product of history]. *Kul'tura narodov Prychernomor'ya [Culture of the Peoples of the Black Sea Region]*. No 2. P. 123-129. [in Ukrainian].
3. Veber, M. (1990). *Yzbrannyye proyzvedeniyya [Selected works]*. Moscow. [In Russian].
4. Holovyn, S. Yu. (1998). *Slovar' praktycheskoho psykhologa [Dictionary of practical psychology]*. Minsk: Kharvest. [In Russian].
5. Gorbatyuk, T. V. (2011). Opoziciya transgumanizm i alarmizm: perspektivi rozvitku [Opposition of the

Transhumanism and Alarmism: the Prospects of Development]. *Visnik Harkivskogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Teoriya kul'turi i filosofiya nauki» [Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University]*. No 940 Iss. 42. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671>
(date of access: 23.11.2021) [in Ukrainian].

6. Joseph J. (2005). Yazyk y natsyonal'naya ydentychnost' [Language and national identity]. *Lohos: Fylosofskoye lyteraturnyy zhurnal [Logos: Philosophical and Literary Journal]*. No. 4 (49). Moscow. P. 4 — 32. [In Russian].

7. Dmytryeva, N.M., Lyntovskaya, E.M. (2015). Étycheskaya nahruzka kontseptu «krotost'» v slovaryakh XI-XIX vv. (dyakhronycheskiy aspekt) [The ethical burden of the concept of "meekness" in the dictionaries of the XI-XIX centuries. (diachronic aspect)]. *Vestnyk Orenburzhskogo gosudarstvennogo unyversyteta [Bulletin of Orenburg State University]*. No № 11 (186). P. 71 – 76. [In Russian].

8. Zalyznyak, A.A., Levontyna, Y.B., Shmelev, A.D. (2005). *Klyuchevyye ydey russkoy yazykovoy kartyny myra [Key ideas of the Russian language picture of the world.]*. Moscow:Yaz. slav. kul'tury. [In Russian].

9. Karasik, V.I., Sternin, I.A. (2005). *Antologiya konceptov [Anthology of Concepts]*. Tom 1. Volgograd: Paradigma [In Russian].

10. Korniychuk, T. (2011). Problemy relihiynoyi identychnosti v «Eneyidi» I. Kotlyarevs'koho [Problems of religious identity in the "Aeneid" by I. Kotlyarevsky]. *Naukovi zapysky. Seriya «Kul'turolohiya» [Scientific Notes. Culturology series.]*. Ostroh : Vydavnytstvo Natsional'noho unyversytetu «Ostroz'ka akademiya». Vyp. 7. P. 272 — 278. [in Ukrainian].

11. Kotlyarevs'kyy, I. (1944). *Eneyida [Aeneid]*. Kyiv. Electronic Library «Kul'tura Ukrainy». URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=12023> (date of access: 23.11.2021) [in Ukrainian].

12. Malikova, Yu., Shubin, A. (2020). Alarmizm: vitoki formuvannya v ukraïns'kij kul'turnij modeli [Alarmism: Origins of Formation in the Ukrainian Cultural Model]. *Visnik Donbas'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Social'no-filosofs'ki problemi rozvitku lyudini i suspil'stva [Herald of Donbas State Pedagogical University. Series: Socio-philosophical Problems of Development of Man and Society]*. Iss. 1 (12). Sloviansk, SHEI “Donbas State Pedagogical University”. P. 105 – 129. [in Ukrainian].

13. Maltseva, O. I. (2009). Poema I. Kotlyarevs'koho «Eneyida» yak reprezentatsiya ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti [Kotlyarevsky's poem "Aeneid" as a representation of Ukrainian national identity]. *Skhid [East]*. No 5 (96). P. 98 — 102. [in Ukrainian].

14. Nechuy-Levyts'kyy, I. (2003). *Svitohlyad ukrayins'koho narodu. Eskiz ukrayins'koyi mifolohiyi* [Worldview of the Ukrainian people. Sketch of Ukrainian mythology]. 2-e ed. Kyiv. : Oberehy. [in Ukrainian].

15. *Povest' vremennyh let [The Tale of Bygone Years]* (1997). / Eds. O. V. Tvorogova, D. S. Lihacheva, L.A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Ponyrko. St. Petersburg: Nauka, 1997. Vol. 1: XI—XII c. Po Ipat'evskomu spisku, hranyashchemusya v Biblioteke RAN (shifr 16.4.4) [According to the Ipatiev list kept in the RAS Library (code 16.4.4)]. Elektronnyaya versiya izdaniya, publikatsiya Instituta russkoj literatury (Pushkinskij Dom) RAN [Electronic version of the publication, publication of the Institute of Russian Literature (Pushkin House) RAS].

Retrieved from: <https://ru.wikisource.org/wiki/> [in Old Russian].

16. Pokhodnya, S. (1989). *Yazykovye sredstva y vydy realizatsyy yronyy [Linguistic means and types of realization of irony]*. Kyiv.

17. *Slovyk ukrainskoi movy u 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes]*. (2010). Vol. 1: A — B / Eds. L. L. Shevchenko, V. M. Rusanivskiy]. Natsionalna slovnykova baza (NSB) Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu [National Dictionary Database (NSB) of the Ukrainian Language and Information Fund]. Retrieved from: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=5309&page=199> [In Ukrainian]

18. Stepanov, V., Kundiy, Zh., Malikova, Yu. Kul'turno markovani proyavy alarmizmu v ukrayins'komu sotsial'no-politychnomu dyskursi [Culturally marked manifestations of alarmism in the Ukrainian socio-political discourse]. *Visnik Donbas'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Social'no-filosofs'ki problemi rozvitku lyudini i suspil'stva [Herald of Donbas State Pedagogical University. Series: Socio-philosophical Problems of Development of Man and Society]*. Iss. 1 (13). Sloviansk, SHEI “Donbas State Pedagogical University”. P. 91 – 110. [in Ukrainian].

19. Stepanov, Y.S. (2004). *Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury [Constants: Dictionary of Russian Culture]*. 3-d. ed., ispr. i dop. Moscow. Akadem. Proekt. [In Russian].

20. Sternin, I. A. (2001). Metodika issledovaniya struktury koncepta [Methodology for Studying the Structure of a Concept]. *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki [Methodological Problems of Cognitive Linguistics.]*. Voronezh: Voronezh State University, P. 58-65. [In Russian].

21. Sternin, I. A. Yazyk y natsyonal'noe soznanye [Language and national consciousness]. *Lohos: Fylosofsko-lyteraturnyy zhurnal* [Logos: Philosophical and Literary Journal]. No. 4 (49). Moscow. P. 140-155. [In Russian].

22. Teperik, T. F. (2015). Neverbal'nyy komponent v obrazakh personazhey «Ėneyda» Verhylyya [Non-verbal component in the images of the characters of the "Aeneid" of Virgil]. *Zhyvoe slovo: lohos — holos — dvyzhenye — zhest* [Living word: logos – voice – movement – gesture]/ Ch. ed. V.V. Feshchenko; Eds. A.M. Aylamaz'yan, V.V. Arystov, E.M. Knyazeva, Y.E. Syrotkina. Moscow: Novoe lyteraturnoe obozrenye. P. 348 — 357. [In Russian].

23. Toporov, V. (1993). *Ėney — chelovek sud'by* [Aeneas — man of destiny]. Part 1. Moscow: Radyks. [In Russian].

24. *Ukrayins'ka literaturna entsyklopediya* [Ukrainian literary encyclopedia] (1995). Kyiv. T. 3: K-N. P. 23-41. [in Ukrainian].

25. Hobsbawm, E. Yazyk, kul'tura y natsyonal'naya iydentychnost' [Language, culture and national identity]. *Lohos: Fylosofsko-lyteraturnyy zhurnal* [Logos: Philosophical and Literary Journal]. No. 4 (49). Moscow. P. 33-43. [In Russian].

26. Shevchuk, T. (2017). Funktsionuvannya ta transformatsiya emotyvnoyi leksemy strakh u suchasniy ukrayins'kiy movi [Shevchuk T. Functioning and transformation of the emotional token fear in the modern Ukrainian language]. *Ridne slovo v etnokul'turnomu vymiri* [Native word in the ethnocultural dimension]. P. 268 — 274. [in Ukrainian].

27. Audi, R. (1983). The Application of Conceptual Analysis. *Metaphilosophy*, Vol. 14, No. 2. P. 87 — 106. [in English]

28. Hofstede, G.H. (2015). *Cultures and organizations: software of the mind*. Mc Graw Hill.
29. Korun, O, Yurdakök, O, Arslan, A., et al. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Congenital Heart Surgery Practice: An Alarming Change in Demographics. *Journal of Cardiac Surgery*. P. 1–5. DOI: org/10.1111/jocs.14914 [In English].
30. Kostrec, M. (2016). Methods of Conceptual analysis. *Filozofia*, Vol. 71, Iss. 3. P. 220 – 230. [in English]
31. *Leipzig Corpora Collection*. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=ukr_mixed_2014 (date of access: 23.11.2021) [In English].
32. Pellegrina, L., Maio, G., Masciandaro, D., Saraceno, M. (2021). *Are Bankers “Crying Wolf”? The Risk-based Approach to MoneyLaundering Regulation and Its Effects*. Centre for European Studies. [In English].
33. Sackett, R. (2018). Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966. *German Life and Letters*. Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: org/10.1111/glal.12197
34. Sullivan, G. T., Ozman □ Sullivan, S. K. (2020), Alarming Evidence of Widespread Mite Extinctions in the Shadows of Plant, Insect and Vertebrate Extinctions. *Austral Ecology*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>. DOI: org/10.1111/aec.12932 [In English].
35. Wosnitza, J. H. (2019). Alarm Index for Institutional Bank Runs. *International Journal of Finance & Economics*, Vol. 24, Iss. 3, 1254-1270. DOI: org/10.1002/ijfe.1715 [In English].

UDC 291.15

VASYL KUSHERETS

*Doctor of Philosophy, Professor,
Corresponding members of
the National Academy of Sciences of Ukraine,
Chairman of the Board of Ukrainian Society
“Knowledge”,
President of University of Modern Knowledge
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net*

GEORGYI KHLIEBNIKOV

*Doctor of Philosophical Sciences,
Leading Researcher of the Center of Scientific Information
Studies in the Humanities, INION RAN
(Moscow, Russia)
ORCID 0000-0001-5410-4807*

NATALIA MOHYLIOVA

*Doctor of Philosophical Sciences,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of the Speech Therapy
and Special Psychology
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)
e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net
ORCID 0000—0003—0780—176X*

YULIA YUSHENKO

*Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of the
Department of Philosophy and Social Science,
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine)
e-mail: Julia.yu@ukr.net
ORCID 0000 – 0002 – 2883 -2621*

THE IDEA OF GOD AS A RELIGIOUS AND POLITICAL FACTOR: FROM ANCIENT TIMES TO THE MIDDLE AGES

***Abstract.** The article deals with the investigation of specifics of understanding of God in Judaism. The authors consider such issues as the image of God, problems of interaction of God with His creations, and the whole Universe. The Torah, the Bible, and Hellenistic literature are used as the materials for the study.*

As the result of the study, it has been concluded that the concept of God was formed in ancient Jewish texts. Prominent philosophers of ancient Greece based mainly on this concept. They developed the concept, added new semantic meanings and aspects, but significant transformations of the concept were absent. Perception of God in rabbinic literature is characterized by contradictory perception.

***Keywords:** God; Judaism; Bible, Hellenistic literature, rabbinic literature.*

Introduction. The article deals with the representation of God in Judaism and the literature of the Hellenistic period. The authors analyze specifics of the representation of God in the ancient texts and sources. Appealing to the sources allows investigating changes of the concept “God”, its perception in dynamics during the historical process.

The aim of the study. The article examines the interpretation of relationships between God, man, and nature in Judaism and the literature of the Hellenistic period.

God in Judaism

God, according to Judaism, is the only Creator of the Universe. Angels as God's messengers on the Earth are not mentioned in the Bible's narrative about the creation of the world. However, the traditional interpretation of the verse

‘Then God said, “Let us make mankind in our image, in our likeness, so that they may rule over the fish in the sea and the birds in the sky”’ (Gen. 1:26) refers to the angels. We must note, that literal etymological understanding of the first verses of the Bible “Bereshit bara Elohim ...” underlines: *“In the beginning, **Gods** created the heavens and earth”*. We must underline, that the verb is used in singular and the noun in the plural!

God created the world in six days. The process of creation was released exclusively in words and without resorting to physical action. After the creation of a man, the center of Cod’s activity was shifted from cosmogony to history.

God endowed man with free will and, thus, gave him the possibilities of disobedience and sin. The first people were settled in the Garden of Eden (Gan Eden (Hebrew), the concept has the same meaning as Paradise). Despite God’s prohibition, they tasted from the Tree of the Knowledge of Good and Evil. For their sin, they were excommunicated from Paradise.

Understanding the difference between good and evil gives a man the ability of choice, leading to the transformation of a man into a being responsible for his actions in the Cod’s eyes. Since that historical moment, the law of causality penetrates relationships between God and a man: a cause is a human action and an outcome is God's retribution; obedience and a good deed to entail mercy and reward, disobedience and atrocities — to punishment.

The nature of a man makes obvious, that “the wickedness of man was great in the Earth, and that every intention of the thoughts of his heart was only evil continually” (Gen. 6:5). Therefore, human history is an unbroken chain of resentment and rebellion against God, humans’ actions arouse His wrath and Divine retribution (6, *ibid.*). The man's rebelliousness significantly complicates the historical development, but it is unable to change God's predestination.

After the conclusion of the treatment with Abraham, and then with the Jewish people on Mount Sinai, the process of the complex relationship between God and the man completely passes on to the history of the Jews. Final deliverance not only for Jewish people but for the whole world depends solely on the devotion of the Jews to God and observance by them of His covenants. The historical and eschatological manifestation of the established God's will, the moral laws of the Bible are not disputed by anyone. However, God's judgment of an individual and even entire groups of people within a limited period arouses misunderstanding and sometimes even dissatisfaction of many biblical actors. People's life and social relations don't always confirm the indisputable victory of justice in people's eyes.

For example, Abraham, discussing the decision to destroy Sodom and Gomorrah, openly asks God: "*Will the judge of all the earth act unjustly?*" (Genesis 18:25). Moses himself doubted the justice of Providence upon seeing the persecution of the people of Israel in the first phase of the execution of his mission (Ex. 5:22). There are echoes of the tension between God and biblical actors like Jacob (Gen. 32: 24-29) and Moses (Ex. 4: 24-26) This tension at decisive moments in their lives might reach even the fight against God.

Prophets, as well as authors of Psalms and other biblical books, more than once asked: "*why does the way of the wicked prosper? why are all they at ease who deal very treacherously?*" (Jer. 12: 1). The Book of Job on the whole is an attempt to resolve the problem of undeserved human suffering.

Broadly the biblical answer comes to the limitations of human perception, their experience, and outlook. These limitations make a man unable to comprehend, understand, and embrace the ways of God's justice.

Human life is short, but at the End of History, events find their final justification. The problem is that people, involved in these events, do not always live up to fair outcome(s): *“But as heaven is higher than earth, so are my ways higher than your ways, and my thoughts are higher than your thoughts”* (Isa. 55: 8-9).

Thus, concepts, partly arising from the Covenant of God, concluded by the Jewish people, characterize His relationship with the man. According to the conditions of the agreement, God provides justice (tzedek) and mercy (hesed), the man — fear or piety (yira), and love (ahava). Strictly unforgiving justice and formal fear of God can lead to humble obedience, expressed in the last sentence, probably, the most pessimistic book of the Bible: *“Fear God, and keep his commandments: for this is the whole duty of man. For God shall bring every work into judgment* (Eccl. 12: 13-14). Therefore, one of the most important covenants of the Torah, laid into the basis of Judaism, is love: *“And you shall love Yahweh your God with all your heart, and with all your soul, and with all your might”* (Deut. 6: 5).

The man's love for God evokes God's mercy and leads to moral purification and exaltation of a person, motivation, and desire of the man to follow in God's footsteps. Fear and love are harmoniously combined in the moral behavior of the person, and the justice and mercy of God are in man's faith in His perfection, in His eternal presence and God's providence: *“Now, Israel, what does Yahweh your God require of you, but to fear Yahweh your God, to walk in all his ways, and to love him, and to serve Yahweh your God with all your heart and with all your soul”* (Deut. 10:12).

The achieving of balance, the constant dialogue between human personality and Divine Superpersonality, and the roles of Providence in the daily life of each person are subjects

of philosophical rethinking of Talmud, Kabbalah, and Jewish theology in general.

“Attributes of God” is a concept aimed at the definition of Divine properties. It was developed in the Talmud, Midrash, and mainly in Jewish philosophy. The last one has developed a system of special terminology for the naming of these attributes. All attributes are reflected as the epithets of God in the Bible.

The Oneness of God includes a complete denial of the existence of any other gods (even in the situation then other gods are an object of worship in the whole world), as well as the absolute impossibility of deifying a person or any other creatures including angels. The service to other gods is punished not for betraying God, but for replacing Him by “not God” (Deut. 32:21). The description of God includes the rows of epithets expressing the highest degree of His power. He is King, Judge, Father, Shepherd, Teacher, Healer, and Saviour.

The moral attributes of God are clearly expressed in the Book of Exodus (34: 6-7): *“God merciful and gracious, slow to anger, and abounding in steadfast love and faithfulness, keeping steadfast love for thousands, forgiving iniquity and transgression and sin, but who will by no means clear the guilty, visiting the iniquity of the fathers on the children and the children’s children, to the third and the fourth generation”*.

The very presence of God on Earth is presented in the Bible in different forms: as forms that are very close to anthropomorphism, and as forms that are close to abstraction. In the most ancient biblical sources, the "abode" of God is the sanctuaries and objects of the cult:

- 1) His presence is manifested in connection with the Ark of the Covenant;
- 2) His presence is connected with the Testament and the Ten Commandments;

3) He may take the forms of the "pillar of cloud" and "pillar of fire" served as an indicator of a way for the Israelites during their wandering in the desert.

The Ark as well followed the Israelites on their way across the Jordan before entering the Holy Land. It followed the people in battles with enemies (Num. 10: 35-36). God and His Appearance are associated with the term kavod (glory, halo). When God entered the Tabernacle or Jerusalem, the kavod in the form of a cloud envelops the holy monastery. Cloud hides God from the sight of mortals. Only Moses, who had spoken to God face to the face, could enter the cloud (Ex. 24:18).

The Book of Deuteronomy contains the first prescription for the unity of the cult. It is prohibited to make sacrifices and perform cult rituals somewhere, except the *“place where the LORD your God chooses, out of all your tribes, to put His name for His dwelling place; and there you shall go. There you shall take your burnt offerings, your sacrifices, your tithes, the heave offerings of your hand, your vowed offerings, your freewill offerings, and the firstborn of your herds and flocks”*(Deut. 12: 5-6). Later as the chosen place was defined as the Temple in Jerusalem. The unity of the cult testifies as it were, to the permanent abode of God. However, the Book of Deuteronomy contains a more refined and sublime supposition that the Temple isn't a place of the permanent residence of God, but it is an "abode" of His "name". On the day of the consecration of the Temple King Solomon in his prayer said: *“But will God in very deed dwell on the earth? Behold, heaven and the heaven of heavens can't contain you; how much less this house that I have built!”* (1 Kings. 8:12). Thus, the dwelling of God in any sanctuary over time interpreted more and more allegorically and symbolically, although the Temple in Jerusalem remains the unique chosen and recognized by God place of worship.

The continuous presence of God in time and space is undeniable, and prayers' addressing to Him becomes possible always and everywhere. As well, His omniscience isn't limited by space and time. He knows everything that is happening all over the world in the present, everything that happened in it in the past and everything, that will happen in the future. He knows all thoughts and sees all the actions of everyone: *“Lord, you know everything there is to know about me. You perceive every movement of my heart and soul, and you understand my every thought before it even enters my mind... You read my heart like an open book and you know all the words I'm about to speak before I even start a sentence! You know every step I will take before my journey even begins. You've gone into my future to prepare the way, and in kindness, you follow behind me to spare me from the harm of my past ... It's impossible to disappear from you or to ask the darkness to hide me, for your presence is everywhere, bringing light into my night. There is no such thing as darkness with you. The night, to you, is as bright as the day; there's no difference between the two (Ps. 139: 1-13).*

God in the literature of the Hellenistic period

The apocryphal works have not made significant changes to the biblical perception of God. However, the desire to eliminate anthropomorphism in the understanding of God is represented in apocryphal literature (as well as in the translations of the Bible into Greek and Aramaic of that period). The anthropomorphic expressions of the Bible were softened or were not used at all. This tendency was especially intensified in the Jewish philosophical literature of the Egyptian diaspora. This literature was written in Greek mostly, the works reflect the impact of Greek philosophy. The great Greek philosophers created the idea of Supreme Being as an embodiment of good, truth, and beauty (Plato) or the driving force of the world (Aristotle). Hellenistic Jewish literature

made new attempts to reconcile this abstract idea with ethical personalism as the main attribute of God in the Jewish religion.

The most prominent Jewish philosopher of this period was Philo of Alexandria. He believed that God is immeasurably higher than the most perfect concepts of good, truth, and beauty and, therefore, He is incomprehensible to the human mind. However, even desire, motivation to know God in itself leads to exaltation and purification of a person. In Philo's teachings impossibility of a direct connection between God and the perceptual world may be overcome by the introduction of intermediate links. As such links served borrowed Plato's concepts. In Philo's these concepts were spiritually-allegorically rethought and presented as followings:

1. Angel is a messenger of God;
2. An idea is an ideal form of being;
3. Logos (in Greek, literally `word`): in Greek philosophy, this term acquired meaning `sense`. However, for Philo, this is a combination of Greek concepts and verbal commands used by God in the process of creation of the world: "Then God said, "Let there be light"" (Gen. 1:3).

God in Talmud, Midrash and Rabbinic Jewish literature

Philosophical abstractions were alien to the Talmud and Midrash. The ancient sages of the Talmud emphasized the perfection, power, incomprehensibility, and holiness of God. His perfection, on the one hand, underlines the man's insignificance and paltriness. On the other hand, the ancient interpreters endowed Him with traits of touching warmth, humanity, sensitivity, and responsiveness. These qualities make God very close to the suffering humanity and to everyone who needs His help. The sages of Judaism did not see this polarity, no internal contradiction, and the integrity of God's image was created by a deep and unshakable faith.

God's Holiness was so revered that His names, fixed in the Bible, were forbidden for pronunciation in everyday life. Instead of them, the following names were used: Ha-Shem (Name), Ha-Gevurah (Courage), Rahmana (Merciful), Shamaim (Heaven), Ha-Makom (Space), Avinu she-ba-shamayim (Our Father in Heaven), Ha-Kadosh-baruch-hu (Holy One, Blessed is He), Ribbono shel 'olam (Lord of the World), Mi-she-amar ve-haya ha-'olam (He Who Said, and the World Was Created) and Shkhina (the presence of God in the world).

Emphasis on the strength and might of God didn't bother the sages of the Talmud to use purely anthropomorphic expressions according to Him. God's closeness to the man has colorfully presented in countless moral sermons and parables: "The person has a patron. Facing troubles, he does not go straight to his patron, but remains at the door of his house and addresses his slave or household. They decide and allow or not allow the person to enter. Holy One isn't so. When the person in trouble, he/ she doesn't appeal [to the angels] Michael or Gabriel, but to Me, and I will immediately respond to him request".

Talmud and Midrash haven't introduced significant changes to the biblical concept of God neither ethically, nor historically, nor in eschatological terms.

Jews are chosen people who are awaiting Divine Deliverance in the future. Free will is clearly articulated in such aphorisms as "Everything is in the hands of Heaven, except for fear of Heaven" or "Everything is predetermined, but there is the right to choose" (Avot 3:15).

On the whole, the concept of God's image hasn't changed. At the same time, we can define a slight transformation of the terminology in the understanding of God's judgment: din (justice, law) replaced tzedek (justice), rahamim (mercy, pity) — chesed (mercy).

The biblical theodicy has changed under the formation of the belief in the afterlife in the period of Talmud only. Since this time, a person receives the reward from God for his actions not always during earthly life, but after death, in the "future world" (olam ha-ba). The earthly world is an entrance to the magnificent palace of the afterlife (Avot 4:21).

Conclusion. The results of the study allow concluding, that the image and perception of God were formed mainly in Judaism. The outstanding Greek philosophers appealed to the image, they added to a new rereading of God, ideal in the whole. At the same time, the understanding is based on the Jewish tradition, significant shifts in perception of the image are absent.

REFERENCES

1. Reuven Kuklin. God. URL: <https://imrey.org/tag/god/> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].

2. Reuven Kuklin. Who is God in Judaism? URL: <https://imrey.org/who-such-god-with-judaism/> (date of access: 03/05/2021). [In Russian].

3. Blas D. Who created God. URL: file:///C:/Users/user1/Desktop/Г.Х/Как%20Вселенная%20док%20азывает%20существование%20Бога_%20-%20Имрей%20Ноам.html (date of access: 03/05/2020). [In Russian].

4. Reuven Kuklin Whom God leaves to fend for themselves. URL: <https://imrey.org/who-god-is-for-will-fate/> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].

5. God. URL: <HTTPS://ELEVEN.CO.IL/JUDAISM/THEOLOGY/10682/#0101> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].

6. Monotheism. URL: <https://eleven.co.il/judaism/theology/> (date accessed: 05/01/2020). [In Russian].

ВАСИЛЬ КУШЕРЕЦЬ

*доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України, голова
правління Товариства «Знання» України,
президент Університету сучасних знань
(м. Київ, Україна)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net*

ГЕОРГІЙ ХЛЄБНІКОВ

*кандидат філософських наук, провідний науковий
співробітник відділу філософії
Центру гуманітарних науково-інформаційних
досліджень ІНІОН РАН
(Москва, Росія)
ORCID 0000-0001-5410-4807*

НАТАЛІЯ МОГИЛЬОВА

*доктор філософських наук,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логopedії та спеціальної психології,
Донбаський державний педагогічний університет (м.
Слов'янськ, Україна)
e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net
ORCID 0000-0003-0780-176X*

ЮЛІЯ ЮЩЕНКО

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії на соціальних наук
Полтавського державного медичного університету
(м. Полтава, Україна)
e-mail: Julia.yu@ukr.net
ORCID 0000 – 0002 – 2883 -2621*

ІДЕЯ БОГА ЯК РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК: З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню особливостей розуміння ідеї Бога як релігійно-політичного чинника об'єднання єврейського етносу в іудаїзмі. Автор розглядає такі питання, як образ Бога, проблеми взаємодії Бога з Його творіннями та цілим Всесвітом. В якості матеріалів для вивчення були використані Тора, Біблія та елліністична література. В результаті дослідження було зроблено висновок, що концепція Бога склалась у давніх іудейських текстах. Видатні філософи Давньої Греції спирались переважно на цю концепцію, доповнюючи її. Сприйняття Бога в равіністичній літературі характеризується суперечливістю сприйняття.*

***Ключові слова:** Бог; Іудаїзм; Мідраш, Біблія, елліністична література, равіністична література.*

ВАСИЛИЙ КУШЕРЕЦ

*доктор философских наук, профессор,
член-корреспондент Национальной академии
педагогических наук Украины,
председатель правления Общества «Знание» Украины,
президент Университета современных знаний
(Киев, Украина)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net*

ГЕОРГИЙ ХЛЕБНИКОВ

*кандидат философских наук, ведущий научный сотрудник
отдела философии
Центра гуманитарных научно-информационных
исследований ИНИОН РАН
(Москва, Россия)
ORCID 0000-0001-5410-4807*

НАТАЛЬЯ МОГИЛЕВА

*доктор философских наук,
кандидат психологических наук,
доцент кафедры логопедии и специальной психологии,
Донбасский государственный
педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net
ORCID 0000-0003-0780-176X*

ЮЛИЯ ЮЩЕНКО

*кандидат философских наук, доцент кафедры
философии и социальных наук
Полтавского государственного медицинского
университета (Полтава, Украина)
e-mail: Julia.yu@ukr.net
ORCID 0000-0002-2883-2621*

**ИДЕЯ БОГА КАК РЕЛИГИОЗНО-
ПОЛИТИЧЕСКИЙ ФАКТОР: С ДРЕВНЕЙШИХ
ВРЕМЕН ДО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ**

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию особенностей понимания идеи Бога как религиозно-политического фактора объединения еврейского этноса в иудаизме. Автор рассматривает такие вопросы, как образ Бога, проблемы взаимодействия Бога с Его творениями и всей Вселенной. В качестве материалов для изучения были использованы Тора, Библия и эллинистическая литература. В результате исследования было сделано заключение, что концепция Бога сложилась в древних иудейских текстах. Выдающиеся философы Древней Греции опирались преимущественно на эту концепцию, дополняя ее. Восприятие Бога*

в раввинистической литературе характеризуется противоречивостью восприятия.

Ключевые слова: Бог; Иудаизм; Мидраш, Библия, эллинистическая литература, раввинистическая литература.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Реувен Куклин. Бог. URL: <https://imrey.org/tag/бог/>(дата обращения: 03.05.2020).

2. Реувен Куклин. Кто такой Бог в иудаизме. URL: <https://imrey.org/кто-такой-бог-в-иудаизме/> (дата обращения: 03.05.2020).

3. Блас Д. Кто создал Бога. URL: file:///C:/Users/user1/Desktop/Г.Х/Как%20Вселенная%20доказывает%20существование%20Бога_%20-%20Имрей%20Ноам.html (дата обращения: 03.05.2020).

4. Реувен Куклин. Кого Бог оставляет на произвол судьбы. URL: <https://imrey.org/кого-бог-оставляет-на-произвол-судьбы/> (дата обращения: 03.05.2020).

5. Бог URL: <HTTPS://ELEVEN.CO.IL/JUDAISM/THEOLOGY/10682/#0101> (дата обращения: 03.05.2020).

6. Монотеизм. URL: <https://eleven.co.il/judaism/theology/> (дата обращения: 01.05.2020).

УДК 37.0 (1) (14)

LEONID MOZHOVYI

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor the Department of Philosophy,
History and Social-Humanitarian Disciplines,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

VOLODYMYR STESHENKO

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor the Department of Theory and Practice of
Technological and Vocational Education,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: steshenko.volodymyr@gmail.com
ORCID 0000-0002-8183-3957*

ZHANNA KUNDII

*Candidate of Pedagogical Sciences, Director of the
Educational and Scientific Medical Institute,
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine)*

*e-mail: kundiy.zh @ ukr. net
ORCID 0000-0002-9739-6624*

OLEKSANDR PUHACH

*Specialist degree, post-graduate student of the Department
of Philosophy, History and Socio-Humanitarian Sciences,
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: Razkolnikov@meta.ua
ORCID 0000-0003-1416-3262*

EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF PHILOSOPHY OF EDUCATION IN EUROPE AND THE USA

***Abstract.** The article considers the development of emotional intelligence in the philosophy of education of European countries and the United States. Definition and detailed consideration of emotional intelligence in the concept of education of leading European countries and the United States, as a study of recent history, which changed the approach to the formation of educational competencies and moral and ethical education. This will allow us to understand the importance of emotional intelligence in the prospects of education in Ukraine. Therefore – the need to consider approaches to the formation of changes in the pedagogical process, both in theory and in practice, will determine the role of emotional intelligence in the formation of personality, which is one of the important aspects of the philosophy of education. Recent history for world development is not only the Scientific and Technological Revolution, but the revision of the concept of education and upbringing has changed the relationship between successful living and IQ. After that, a large number of teachers both in higher education institutions and in other educational structures are reviewed concerning the place of emotional intelligence in the development of personality. The definition of emotional intelligence is a necessary element in understanding the paradigms of philosophy and flexibility of education in modern realities. Therefore, the conclusions from this article will be used for analysis in the dissertation, which is devoted to the concept of education in the philosophy of the Anglo-Saxon countries.*

***Keywords:** The concept of education, emotional intelligence, pedagogy, mentality.*

Research objectives. Views on the educational process in the middle and end of the twentieth century have undergone radical changes. Increasingly, educators and psychologists have begun to pay attention not only to mental abilities and intelligence but also to adding to the educational process the necessary emotional qualities to form a successful personality that can not only effectively absorb information but also apply skills that are characteristic of social or emotional intelligence.

Along with defining the place of IQ, in the research and practical knowledge of educators and psychologists appears the term emotional competence (EQ), as a person's ability to understand and manage their own emotions, as well as understand other people's actions not only from a straightforward point of view and using empathy, skillfully determine the true motives and causes of an act.

With this in mind, the first important steps began to be taken in both Western Europe and North America to identify the necessary educational programs and develop the necessary skills to master their own emotions and understand the emotions of others. Accordingly, similar programs appeared on the territory of Ukraine after the restoration of its independence, but despite this, the conservatism of Ukrainian education remains relevant in 2021.

Therefore, the article will consider the stages of development of emotional intelligence in the philosophy of education of Western countries and their impact on other countries, including Ukraine. Given the foreign policy course in the recent history of the Ukrainian state, the need to pursue new views on education is relevant and important.

The purpose of the study: to consider the main changes in the concept of education in Western countries, and along with Ukraine, in the context of the development of emotional intelligence in school-age children, as well as in teaching students of higher and secondary special educational

institutions pedagogical specialties. Special attention will be paid to the development of Ukrainian education and modern programs, known as the "New Ukrainian School", where emotional intelligence occupies an equal place with academic knowledge.

Presentation of the main material. The question of emotional intelligence in the development of the individual began to rise in the late nineteenth century, in particular in the work of Charles Darwin in "The Expression of the Emotions in Humans and Animals", where the scientist points to the need for external expression of emotion for survival and adaptation. Psychologists Freud and Thorndike later became interested in this question. Thorndike first introduces the term "social intelligence", which describes "the ability to understand people, men, and women, boys and girls, the ability to treat people and act wisely towards them."

In 1940, the American scientist D. Wexler divided abilities into "intellectual" and "non-intellectual". To the latter, he singled out personal, social, and affective. After this division, the scientist came to the conclusion that the latter of them give life success to man. In parallel, the German psychologist Stern creates the concept of the intellectual coefficient, which is then used by the French psychologist A. Binet, to identify the intellectual abilities of man.

An important role in the further development of emotional intelligence is played by psychologist P. Sifneos, who during the study of the inner world of man identifies the term "alexithymia" (from the Greek a - denial, lexis - word, thymos - soul, feelings), which positions itself as the opposite of emotional intelligence. Alexithymics are insecure people with low self-esteem, a constant sense of guilt that prevents them from rejoicing and enjoying life (Krystal, 1988: 242-243). Therefore, accordingly, we can conclude that in parallel with alexithymia there are people who are able to successfully use

their own emotions in a positive sense and help achieve their own goals using not only the intellectual sphere but also emotional. Due to this, the genesis of emotional intelligence begins to develop in a positive direction.

Later, the first text for the definition of social intelligence was created, which spread widely around the world under the name "George Washington: 'Social Intelligence Test'". However, the most fundamental work that defined the modern understanding of emotional intelligence was published in 1990 by social psychologists Salovey and Mayer, entitled "Emotional Intelligence". This event allowed attracting a lot of attention to this topic among psychologists and teachers, and the development of this area.

In 1995, Daniel Goleman joined the discourse, publishing a popular scientific book of the same name as Salovey and Mayer, reviewing modern scientific ideas about emotional intelligence and outlining his own model of emotional intelligence, which we will discuss below.

At the same time, the term "emotional literacy" was first developed and used by Claude Steiner, who divided emotional literacy into 5 important aspects. Therefore, the currents and opinions of psychologists went hand in hand with each other, and in the future, supplemented both concepts with new research.

Considering the model of emotional intelligence of Mayer-Salovey-Caruso, the authors distinguish 4 components:

1. *Perception of emotion*, as the ability to understand and perceive both their own emotions and the emotions of others;

2. *Using emotions to stimulate thinking*, this aspect activates along with the mental process creativity, and emotions are a motivating factor;

3. *Understanding of emotions*, the aspect that is responsible for understanding the cause-and-effect relationships during

the emergence of emotions, as well as the motives for the transition from one emotion to another, while predicting the development of emotions over time;

4. *Emotion management* is responsible for the ability to control their own emotions and direct them in a positive direction to achieve their own goals (Mayer, 1996: 50-52).

At the same time, Goleman's mixed concept, is more like progressive development, from understanding one's own emotions to understanding other people's emotions and compassion, while building one's own relationships between people and using their emotions to satisfy their own interests. There are 5 stages:

1. *Self-knowledge*, namely understanding one's own emotions, understanding the disadvantages and advantages of one's own psyche, as well as defining goals and life values.

2. *Self-regulation*, which is manifested in the control of their own emotions and impulses.

3. *Motivation*, the ability to achieve own goals without looking for reasons to delay implementation.

4. *Empathy*, the ability to take into account the views of others when making their own decisions, empathizing with others.

5. *Social skills*, namely the ability to own, control, and manipulate other people's emotions (Goleman, 1995: 45-46).

The two models of emotional intelligence are quite similar, but Goleman's concept is more focused on understanding and clearly defining one's own emotional state. Only at the last stage is their interaction, not always positive, with other people. At the same time, the concept of Mayer-Salovey-Caruso, although the latter aspect of emotion management has a similar meaning, emotional intelligence is used to achieve their own goals without the use of unethical psychological methods.

The two concepts have much in common and, therefore, have a right to life. And in general, psychologists in the United States and European countries deal with the problem of the unity of mind and feelings as the essential properties of man in the history of philosophy. And at the end of the twentieth century, it became increasingly important, created dozens of educational disciplines taught in higher education, in psychological science created dozens of practical methods to identify the degree of emotional intelligence. And applicants for pedagogical specialties of higher education pay special attention not only to scientific knowledge but also to the moral and psychological aspects of education and development of teachers.

The mission and importance of teaching for new generations, from a pedagogical worldview point of view, are exceptional. Therefore, on the territory of Ukraine, the consideration of the influence of emotional intelligence on the professional activity of teachers and other educators was continued. Numerous works of candidates and doctors of sciences consider the phenomenon of the development of emotional intelligence, and also its influence on scientific and educational processes both in the territory of Ukraine and in other countries. In particular, these are the works of Rakityanska L. M., Zakharchyna G. M., Nosenko E. L., and many others. Comparing the characteristics of emotional intelligence and emotional creativity, we can see their main difference – the novelty of the emotional reaction.

Important components of emotional intelligence we can see in the concept of the New Ukrainian School. In particular, the 10 most important competencies that a person should have in the future were identified:

1. Communication in the state (and native, in case of difference) language;
2. Communication in foreign languages;

3. Mathematical competence;
4. Basic competencies in natural sciences and technologies;
5. Information and digital competence;
6. Ability to learn throughout life;
7. Initiative and entrepreneurship;
8. Social and civic competence;
9. Awareness and self-expression in the field of culture;
10. Environmental literacy and healthy living (New Ukrainian school: a guide for teachers, 2017: 14-15).

Looking at them, you can see that emotional intelligence is somehow found in many of them. And most of all in the eighth competence "Social and civic competence". During the 30 years of history since the restoration of independent Ukraine, there have been changes in the discussion of the state of national education. Therefore, the New Ukrainian School, in parallel with academic knowledge, allocates an important place to emotions and productive interaction with other people. And this is an important mission of emotional intelligence in ontogenesis because successful education in secondary and higher education does not guarantee successful career growth and mastery of all communication skills for progressive interaction with other people (New Ukrainian School conceptual principles of secondary school reform, 2016: 103-105).

Equally important competence is the ability to learn throughout life. It suggests that the school is not only a source of new knowledge but also an institution that implements practical skills. An imperfect educational process leads to a lack of necessary practical skills after high school. Therefore, at first glance, students who study well may have problems with self-fulfillment due to numerous problems, in particular, lack of social and emotional intelligence. And mostly in the external components of emotional intelligence, the main problems appear in adults, as well as in adolescents in high

school, which makes it difficult to communicate with other groups of people.

Therefore, they are mostly at the lowest level of emotional intelligence, which is responsible for conditioned reflexes and directly reacting to external stimuli, without understanding intrinsic motivation. Such people are dominated by external components over internal ones, lack of self-control and action in the situation. Due to conservatism and indifference to emotional aspects, the Ukrainian community, especially among the millennial generation or as they are called "Generation Y", have problems with self-control and self-regulation due to lack of education at all, or lack of positive emotional ties with parents, leads to a misunderstanding of one's own identity and insufficient quality of emotional intelligence, which does not allow you to fully realize all your plans and desires.

The average level of emotional intelligence is the predominance of internal over external. Hence, the numerous reflections, and a high level of self-esteem. Because of this, this level is characterized by: a high level of self-control; the combination in the behavior of the strategy of concentrating on tasks with the strategy of emotional response, with the reflection at the level of a sense of psychological well-being of a positive attitude towards oneself as a subject of life and communication. This is a rather specific awareness of emotional intelligence and does not always lead to positive consequences, because a person at this level is characterized by high reflection and self-criticism, which can sometimes be destructive behavior.

The highest level of emotional intelligence is not only understanding and controlling one's emotions, but also Empathy for other people. It is based on the availability of appropriate charitable guidelines on possible alternatives for behavior in specific life situations. These guidelines reflect the individual's value system, which is clearly understood by the

subject. This stage of development of emotional intelligence is characterized by a harmonious relationship between internal and external because a person feels free from the immediate situational requirements (Nosenko, 2004: 100-101).

In my opinion, the average level of emotional intelligence is more typical for Ukrainian society. The reason for this can be called the high level of religion. And despite the fact that according to the Constitution, Ukraine is a secular state where there is no dominant religion, the Orthodox, Catholic, Greek Catholic, and neo-Protestant churches have an important impact on consciousness and morality. In part, the church teaches obedience, yes, it all depends on denomination and patriarchy, but Orthodox dogmas emphasize forgiveness and humility, the perception of objective reality with all its shortcomings, without trying to correct and without much desire for justice. Therefore, the emphasis on personal repentance and tolerance for all the troubles of society, lead to passivity and inertia of the Ukrainian nation in domestic and socio-cultural issues not only because of the complex historical development of other countries to restore independence in 1991, but also to encourage religion to patience, the expectation of a better life (usually in the afterlife), and complete forgiveness for all possible deeds. At the same time, church structures in Ukraine do not offer mechanisms to teach people to admit their mistakes and change their lives for the better. Even people who have changed their religion during their lives or converted to atheism or agnosticism still suffer from a religious upbringing, because this is where the first disappointment occurs - even a strong and true faith does not guarantee that some supernatural force can help you in a difficult moment.

Therefore, during the 21st century, educational paradigms in Ukraine and the world are constantly changing, and every year, emotional intelligence is taken into account more and

more often. And as you can see, an important element in the comprehensive development of man is to achieve not only in the intellectual sphere and formal assessment in each subject, but also the ability to communicate successfully with other people, in any environment, and to properly understand and recognize the feelings of others, directing them in the right direction.

Conclusions. Emotional intelligence is actively developing throughout the new and recent history of the world. Separating it from the intellectual coefficient began in the late nineteenth century with the spread of the popularity of scientific works by Charles Darwin on human evolution. He was later joined by psychologists Freud and Thorndike, who began active theoretical work on the concept of emotional intelligence. But at the time, the issue of emotional intelligence was only a context in the disclosure of other research topics.

A real revolution in the development of the concept of emotional intelligence was the works of Salovey, Mayer, and Goleman, who in the 90s of the twentieth century conducted large-scale practical and theoretical research in the field of emotional intelligence. The concepts of scientists have made it possible to make a more pragmatic and flexible structure of emotional intelligence. Despite the fact that the works did not receive the most positive feedback from their colleagues, the spread of scientific works had positive consequences, and educational programs in most European countries began to consider along with intelligence, social and emotional skills, which changed attitudes and methods of teaching and education, attention to non-intellectual abilities of people, increasing their influence in the formation of a healthy personality.

Emotional intelligence is an important component in shaping the modern concept of education in Ukraine, namely the creation of the "New Ukrainian School", which emphasizes

not only the intellectual development of the individual but also points to the important impact of communication, interaction, and lifelong learning. Therefore, the implementation of this educational program is an important step to improve the competitiveness of students from Ukraine in comparison with global trends. When teaching students of pedagogical and psychological specialties, in addition to the level of knowledge and social intelligence, disciplines are added, which are aimed at developing emotional intelligence for the necessary communication with students and teaching staff, so it is an important method of verbal, and nonverbal influence because of this, the level of mastery of psychological methods is becoming increasingly important.

Despite the conservatism of modern Ukrainian society, where they like to devalue the emotional factor and tie emotions to a particular gender or profession, in the mid-2010s, there were continuous changes that led to changes in the socio-political sphere to socio-cultural. Therefore, such changes were reflected in the educational environment, which along with the development and nurturing of the Ukrainian language develops a national identity.

Characteristic changes taking place in the educational environment of Ukraine pass through the resistance of society and the conservatism of religion, the dogmas and postulates of which are aimed at patience and restraint, which is not always appropriate to the situation. Therefore, the place of emotional intelligence in Ukrainian education and philosophy will become increasingly important over the years and the departure from old stereotypes.

Therefore, the concept of emotional intelligence in the philosophy of European countries and the United States has already played an important role in shaping the personality of the 21st century and changing views in the socio-cultural sphere around the world.

REFERENCES

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books. [In English].
2. Krystal, H. (1988). *Integration And Self Healing: Affect—Trauma—Alexithymia*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press. [In English].
3. Mayer, J.D., Caruso, D. R., Salovey, P. (1996). The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. *Emotion Review*. No 8. P. 1-11. DOI: 10.1177/1754073916639667 [In English].
4. *New Ukrainian school: a guide for teachers* / Ch. ed. Bibik N. M. (2017). Kyiv: Pleiada Publishing House LLC. [in Ukrainian]
5. *New Ukrainian School: conceptual principles of secondary school reform* (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/no-va-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (access date: 10.11.2021). [in Ukrainian]
6. Nosenko, E.L. (2004) Emotsiynyi intelekt yak sotsialno znachushcha integralna vlastyvist [Emotional intelligence as a socially significant integral property]. *Psykhohohiya I suspil'stvo* [Psychology and society]. No.4. 95-109 ss. [in Ukrainian]
7. Rakityanska, L. (2018). Formation and development of the concept of "emotional intelligence": a historically conditioned philosophical analysis. *Continuing professional education: theory and practice* (Series: Pedagogical sciences): Ch. ed. S. Sysoeva. - Kyiv: Publishing House LLC EDELWEISS enterprise. No 3 (56-57). P. 36 - 12. [In English].

ЛЕОНІД МОЗГОВИЙ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

ВОЛОДИМИР СТЕШЕНКО

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та практики
технологічної і професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний
університет»
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: steshenko.volodymyr@gmail.com
ORCID 0000-0002-8183-3957*

ЖАННА КУНДИЙ

*кандидат педагогічних наук, директор Навчально-
наукового медичного інституту,
Полтавський державний медичний університет
(м. Полтава, Україна)
e-mail: kundiy.zh@ukr.net
ORCID 0000-0002-9739-6624*

ОЛЕКСАНДР ПУГАЧ

*спеціаліст, аспірант кафедри філософії, історії та
соціально-гуманітарних наук,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: Razkolnikov@meta.ua
ORCID 0000-0003-1416-3262*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ЄВРОПИ ТА США

***Анотація.** В статті розглядається розвиток емоційного інтелекту у філософії освіти європейських країн та Сполучених Штатів Америки. Визначення та детальний розгляд емоційного інтелекту у концепті освіти провідних європейських країн та США як дослідження новітньої історії, що змінило підхід до формування освітніх компетенції та морально-етичного виховання. Це дозволить зрозуміти значення емоційного інтелекту у перспективах розвитку освіти в Україні. Тому – необхідність розгляду підходів до формування змін в педагогічному процесі як в теорії, так і на практиці, дозволить визначити роль емоційного інтелекту під час формування особистості, що є одним з важливих аспектів філософії освіти. Новітня історія для світового розвитку – це не тільки Науково-Технічна Революція, а перегляд концепції освіти та виховання змінив взаємозв'язок між успішним життям та показником коефіцієнту інтелекту (IQ). Після цього велика кількість педагогів як у вищих навчальних закладів, так і в інших структурах освіти роблять перегляд щодо місця емоційного інтелекту у розвитку особистості. Визначення емоційного інтелекту є необхідним елементом у розумінні парадигм філософії та гнучкості освіти в сучасних реаліях. Тому, висновки з цієї статті будуть використані для аналізу в дисертації, яка присвячена дослідженню концепту освіти у філософії англосаксонських країн.*

***Ключові слова:** концепт освіти, емоційний інтелект, освітній процес, педагогіка, ментальність.*

ЛЕОНИД МОЗГОВОЙ

*доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный
педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

ВЛАДИМИР СТЕШЕНКО

*доктор педагогических наук, профессор,
профессор кафедры теории и практики
технологического и профессионального образования
Донбасский государственный
педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: steshenko.volodymyr@gmail.com
ORCID 0000-0002-8183-3957*

ЖАННА КУНДИЙ

*кандидат педагогических наук, директор Учебно-научного
медицинского института,
Полтавский государственный медицинский университет
(г. Полтава, Украина)
e-mail: kundiuy.zh@ukr.net
ORCID 0000-0002-9739-6624*

АЛЕКСАНДР ПУГАЧ

*аспирант кафедры философии, истории
и социально-гуманитарных наук,
Донбасский государственный
педагогический университет
(г. Славянск, Украина)
e-mail: Razkolnikov@meta.ua
ORCID 0000-0003-1416-3262*

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В РАЗВИТИИ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ ЕВРОПЫ И США

***Аннотация.** В статье рассматривается развитие эмоционального интеллекта в философии образования европейских стран и США. Определение и детальное рассмотрение эмоционального интеллекта в концепте образования ведущих европейских стран и США, как исследование новейшей истории, изменившее подход к формированию образовательных компетенций и морально-этичного воспитания. Это позволит понять значение эмоционального интеллекта в перспективах развития образования в Украине. Поэтому необходимость рассмотрения подходов к формированию изменений в педагогическом процессе, как в теории, так и на практике позволит определить роль эмоционального интеллекта при формировании личности, что является одним из важных аспектов философии образования. Новейшая история для мирового развития – это не только Научно-Техническая Революция, но и пересмотр концепции образования и воспитания, что изменило взаимосвязь между успешной жизнью и показателем коэффициента интеллекта (IQ). После этого большое количество педагогов, как в вузах, так и в других структурах образования делают пересмотр взглядов по отношению к месту эмоционального интеллекта в развитии личности. Определение эмоционального интеллекта является необходимым элементом в понимании парадигм философии и гибкости в современных реалиях. Поэтому выводы из этой статьи будут использованы для анализа в диссертации, который посвящен концепту образования в философии англосаксонских стран.*

Ключевые слова: *концепт образования, эмоциональный интеллект, образовательный процесс, педагогика, ментальность.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books, 1995. 352 p.

2. Mayer, J.D., Caruso, D. R., & Salovey, P. The ability model of emotional intelligence: Principles and updates// Emotion Review. № 8. P. 1-11. 1996. DOI: 10.1177/1754073916639667

3. Krystal H. Integration And Self Healing: Affect—Trauma—Alexithymia.. Hillsdale, NJ: The Analytic Press, 1988, 383 p.

4. New Ukrainian school: a guide for teachers / Under the general. ed. Bibik NM - Kyiv: Pleiada Publishing House LLC, 2017. - 206 p.

5. New Ukrainian School conceptual principles of secondary school reform. 2016. URL: Resource access mode: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

6. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість // Психологія і суспільство. - 2004. - № 4. - P. 95-109.

7. Rakityanska L. Formation and development of the concept of "emotional intelligence": a historically conditioned philosophical analysis. Continuing professional education theory and practice (Series: Pedagogical sciences): Ch. ed. S. Sysoeva. - Kyiv: Publishing House LLC EDELWEISS enterprise, 2018. № 3 (56-57). P. 36 - 12

УДК 101.1

VIRA DUBININA

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy and Social science department Ukrainian,
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine)
e-mail: vera.dubinina777@gmail.com
ORCID 0000-0001-8024-9823*

**ACTUAL PROBLEMS OF HERMENEUTICS,
PRINCIPLES OF INTERPRETATION
OF M. HEIDEGGER'S HERMENEUTICS**

***Abstract.** The range of problems of hermeneutics, principles of interpretation of the cultural phenomena is an actual object of investigation and reflections in history, philology, the study of art, researches of culture, literary criticism, and various disciplines. The hermeneutics of presence was developed by M. Heidegger. The possible ways of further M. Heidegger's hermeneutics transformations are examined in the article. The research is aimed at revealing correlations between Heidegger's hermeneutics of the period of "Existence and Time" and hermeneutics after the "turn" of the middle of the 30th. The results of the investigation, thus, contribute to the understanding of studies of the German thinker in their integrity. An important problem is the influence or degree of influence of ontology, theory of language, and Heidegger's hermeneutics on the further development of researches in this problem. The author concludes that the theory of philosophical hermeneutics of H.-G. Gadamer may be considered as a direct continuer of the scientist's works, though is, as well, it touches determination of foundations of the hermeneutics. The problem of investigation of Heidegger's*

impact on the further development of philosophical studies becomes an actual problem of the philosophical literature in the last decades. Among the most noticeable works, it is possible to name the following researches: Coltman R. (1998), Lavruhin A.V. (2007), dissertation of Kozlova M.V (2015). The works highlight the most important copulas of philosophical hermeneutics of H.-G. Gadamer, their representation within poetic work. The linguistic task in Gadamer's teachings confirms the value of Heidegger's discourse regarding the ontic and ontological horizons of understanding, supplements the concept of the hermeneutics of factuality. The teaching eliminates its contradictions by reconciling the theoretical and practical plans of existence, implemented in the categorical unity of the language. This unity itself is not at all a kind of technical characteristic of the language, and it is related not only to the language and situations of linguistic interaction, but, as well, correlates with Dasein himself, its fundamental embodiment, and the semantic environment for the development of existence.

Keywords: *hermeneutics, presence, understanding, interpretation, language, meaning, discourse.*

Introduction. Problems of hermeneutics, the principles of interpretation of cultural phenomena are actual problems of history, philology, art studies, studies of culture, literary studies, and various border disciplines. At the same time, hermeneutics originated as a philosophical theory, and nowadays it remains in the initial state, the idea of interpretation hasn't developed, it leaves in the frames of the general statements and is eventually complemented by numerous metaphysical buildings and reminiscences.

The article deals with the presence of the presence developed by M. Heidegger, and the possible ways of its further transformation. The research **is aimed** at revealing

correlations between Heidegger's hermeneutics of the period of "Existence and Time" and hermeneutics after the "turn" of the middle of the 30th.

An important problem is the influence or degree of influence of ontology, theory of language, and Heidegger's hermeneutics on the further development of researches in this field. The solving of the problem demands to appeal, first of all, to Gadamer's theory of philosophical hermeneutics. Based on the previous works, we can conclude that Gadamer's conception may be considered as a direct continuation of his teacher. Gadamer has made a significant contribution to the development of Heidegger's conception, first of all, due development the definition of the foundations of hermeneutical interpretation. The problem of investigation of Heidegger's impact on the further development of philosophical studies becomes an actual problem of the philosophical literature in the last decades. Among the most noticeable works, it is possible to name the following researches: Coltman R. (1998), Lavruhin A.V. (2007), dissertation of Kozlova M.V (2015). The last work has found the important links of Gadamer's philosophical hermeneutics with the concept of poetic creativity.

Heidegger uses the phrase "Hermeneutova of actuality", indicating a certain semantic and subject level covered by this term. M. Heidegger didn't leave it at the initial stage but had developed the foundation of his grand philosophical project. The philosopher introduces phenomenology as a method of ontological research. The method, in the philosopher works, was defined as "hermeneutical in the original meaning of a word, which means the occupation of interpretation" (Heidegger, 2006: 37).

This interpretation version of the phenomenology is not a simple combination of two separate philosophical directions. Phenomenology, in the interpretation of Heidegger, has a significant difference from the understanding of Husserl, this

is not a word about the phenomenon, but a word that belongs to the phenomenon itself. It is an articulation of being. Without this articulation, the being remains hidden. The articulation, thus, is a response to being which relates a person to truths with language. Such a significant appointment of a language where language considers as a representation of finding its expression in the language, the statement is the essence of the initial hermeneutics, which simultaneously acts as a method for detecting a phenomenon, and the characteristic of its existence as a phenomenon. In later works, during the so-called "turn", M. Heidegger has strengthened the ontological component of his understanding of the language. At that period, the scientist created a fundamental ontology, as a form of a general understanding of history, which was a fundamental meaning (Heidegger, 1988).

The presence of analytics is the main content of M. Heidegger's work, while it should be the basis of a fundamental ontology, which grows directly from hermeneutics and in a certain sense from its substantive modus. A similar theory is an understanding that is carried out not as an act of thinking, but as a way of staying, a special dasein modus, which is not so epistemologically, as existential.

Specifics of a rational approach to reality, which can be considered as an epistemological sample, is precisely that it prompts a person to think of themselves, repulsing from the world, with the help of the world. Such a "conscious" mediation obscures direct existence, its presence. Therefore, the need to comprehend its residence, recorded in the term "actuality", was formulated by M. Heidegger as the main task of the hermeneutics of fact. Moreover, these tasks are not abstract-formal, but vital-practical: its goal – to make it available, to inform the actual dasein in its existential character. This dasein represents the essence of self-prevention,

presents Dasein. Hermeneutics creates for Dasein the opportunity to become and understand the presence of itself.

Thus, the actuality of actuality is manifested by M. Heidegger, on the one hand, as a special approach to the study of actuality Dasein, and on the other – as characteristic of this dasein manner in the world. However, despite the authenticity and non-possibility in the understanding of existence, a person is inherent to the authority of interpretation by someone else: it may be the dissipation of thought or scientifically argued theories. This means substituting its authenticity and alienating a person from themselves.

The instrument of struggle for the reliability of its own life should become hermeneutics as an interpretation of the documentary division of its existence. Such understanding is awakened in the interpretation. It is not comparable to the fact that recognition of correlation with another life is usually understood. This is not a correlation at all. It is a self-independence of Dasein itself; it is an immediately terminologically fixed presence of dasein for itself.

In contrast to the objective impartiality of sciences, the actual hermeneutics always requires personal involvement, because this is the specificity of presence, and in addition, being can open only as of the existence of itself.

Given the impossibility to separate understanding from its existence, the actuality is conceived by M. Heidegger as an urgent task of a specific Dasein, and as a particular theory of mutual interpretation. Its deliberate fuzziness is positioned as an alternative to any scientific discourse that relatives everything that falls into the field of its vision. The complexity of M. Heidegger's project lies in the fact that he is trying to build the theory of individual practice, the theory of tilling, naive, vague understanding that cannot be distinguished from existence.

This paradoxical situation finds its reflection and to a certain degree an explanation, in hermeneutics and the hermeneutics of the traditional form. It is about such a concept as a hermeneutic circle. Rehabilitating this concept unacceptable in science through its regress in infinitum, M. Heidegger insists that this is the only possible model of deployment of Dasein-understanding. M. Heidegger in this work introduced the hermeneutic circle as one of the existential structures of human existence, giving the concept ontological value. For example, "Suse, for which a being-in-world language is an existence, has an ontological structure of the circle" (Heidegger, 2006: 153).

This circle forms the initial neglect of a person who is thrown into the world. A person turns into an elementary and the main component in the general architectonics of the world time: because a person builds his life through comprehension of an individual existential opportunity, the world time acquires the content and being. Hermeneutics of actuality, initially thought to be the practice of self-understanding of presence, expands here to the scale of the hermeneutics of the world, and in this plan, it goes beyond the establishment of the truth of his being and claims to know the existence of any entity. Heidegger's conception, thus, returns into the fundamental ontology.

The main work of M. Heidegger seeks the ways of the understanding of the human dasein and ways of the understanding of the meaning of being, which is articulated in various meanings, and thus allocating certain regions in its structure. But not only existential analytics that adopted a general character, reveals its paradox. The problem is much more complex, it is contained already in the very principle of the hermeneutics of fact. It consists of the understanding of the being, which is aimed at interpretation. In its turn, the interpretation is doomed to remain unattainable. That is,

M. Heidegger considers, the question of the meaning of differing from other issues about the meaning of anything else. If, in ordinary issues, something is understood based on what is its content, then for the human presence, we quickly come to the incomprehensibility of its presence.

So a person in the process of understanding is not convinced in the presence of everything without exception, in their beholder and for their ability to understand the question of the meaning, as they sooner or later should face a certain horizon. Here's a life in itself - this is not only an open horizon of its capabilities, in which it throws itself, but also manifests itself like irresistible actuality. And if this fact is something immutable, which provides the actuality of any understanding, then this actuality becomes the main obstacle on the path of Dasein to its being. M. Heidegger, following a phenomenological installation for a phenomenal subject, has chosen hermeneutic facts as the most adequate method for studying a special kind of matter. But he is not assuming that the explication and deployment of the presence launched by him in "Existence and Time", will identify the lack of phenomenological method. In the understanding of this fact, Gadamer sees the basic reason that prompted M. Heidegger to "turn", reorienting him from existential-anthropological themes in the direction of the ontology of language.

Although Gadamer does not have a hermeneutic language analysis, he does not depart from his thesis on the linguistic nature of understanding. For him, the grounds for which the human existence is built are an understanding, or the presence itself as an understanding, speaking as an independent ontological reality. At the same time, M. Heidegger comes to a language through the existential-ontological structure of the presence. Language, according to Gadamer, is a priori condition of any act of understanding, the space of its

implementation and simultaneously a summary, expressed in the total condition of the world

In the "Truth and Method", Gadamer writes that the world is only the world since it is expressed in the language, but also that the true existence of the very language is that the world is expressed in it. It is very easy to see a certain tautology, which constantly accuses representatives of metaphysical philosophy. In the Gadamer, the initial human nature of the language simultaneously means the initial linguistic nature of human being-in-world (Gadamer, 1990: 447). In relations between the world and language, there is no place to subordination or hierarchy - words are the form that allows things to be, to be seen as phenomena, or be heard, because the truth of the world, according to the Gadamer, opens itself in dialogue. Expanding is similar to the game dialog of the participants who concerns the foundations of understanding. This dialogue makes it possible to find all the completeness of meaning and identify the truth, it becomes the central concept of hermeneutics, since it is precisely an understanding.

Thus, the hermeneutics of the Gadamer differs from the fundamental ontology of M. Heidegger. Heidegger's conception is based on the sale of being formed in the tradition of Western metaphysics. For Gadamer tradition is not something that should be overcome, on the contrary, this is experience necessary to enter into a dialogue. All this means that words are not just expressing something of some kind, they always face the integrity of being. The ultimate word is always drawn to the infinity of possible sense. The speculative character of the language is not invested in the logic of statements, it goes beyond thinking in representations and does not subordinate dogmatism and empiricism of everyday life and everyday experience.

Conclusions. As a result of the development of the problems of hermeneutical actuality as a reflection of the

presence of existence and the philosophical theory of existential analytics, in hermeneutics, there is an opportunity to get out of the artwork of interpretation as a practical activity. But without the involvement of this philosophical program in language structures, which managed to implement the Gadamer, it would have remained a simple declaration on the need for understanding and interpretation, an auxiliary technique for ontological research. Gadamer converts hermeneutics into a special type of fundamental philosophical theory, which combines ontology, philosophy of language, and hermeneutics.

Heidegger's hermeneutics of the presence contains a special complexity. On the one hand, it assumes the conception of the primary, initial understanding as an equivalent of the direct realization of life and life sense. And on the other, the process of interpretation demands the presence of the issue of the comprehension of its existence. In turn, the nomination of language and its issues are considered as a semantic horizon of semblance. The involvement into the semantic horizon of semblance results in the finding by a person the world and their place in it. This approach was carried out by Gadamer, and it substantially expands the hermeneutical presence of M. Heidegger in a certain total understanding model, which is conceived in the context of linguistic division.

The linguistic task in the hermeneutics of the Gadamer confirms the value of M. Heidegger's discourse relative and ontological horizons of understanding, complements the concept of hermeneutic actuality, and eliminates its contradiction by the reconciliation of theoretical and practical existence plans carried out in the categorical unity of language. This unity is not a technical characteristic of the language and it is relevant not only to the language and situation of linguistic interaction but represents the correlate of Dasein itself,

its fundamental embodiment, the semantic environment of deployment of existence.

REFERENCES

1. Kozlova, M.V. (2015). *Kontseptsii poeticheskogo yazyka v estetike XX v. (Haydegger, Badyu, Gadamer) [Concepts of Poetic Language in Twentieth Century Aesthetics (Heidegger, Gadamer, Badiou)]*. PhD Thesis. Moscow. [In Russian].

2. Lavrukhin, A. (2007). M. Heidegger v interpretatsiyakh H.-G. Gadamera. Kommentarii perevodchika" [M. Heidegger in Interpretations of H.-G. Gadamer. Comments of Translator]. *H.-G. Gadamer, Puti Khaideggera: issledovaniya pozdnego tvorchestva [Heidegger's Ways: Researches of the Latest Works]*. Minsk: Propilei Publ. P. 226-228. [In Russian].

3. Heidegger, M. (1997). *Bytie i vremya [Being and Time]*, trans. by V. Bibikhin. Moscow: Ad Marginem Publ. [In Russian].

4. Heidegger, M. (1997). "Put' k yazyku" [The Way to Language], trans. by V. Bibikhin. M. Heidegger, *Vremya i bytie: Stat'i i vystupleniya [Time and Being: Articles and Speeches]*. Moscow: Respublika Publ. P. 259-273. [In Russian].

5. Coltman, R. (1998). *The language of hermeneutics. Gadamer and Heidegger in dialogue*. Albany: State University of New York Press. [in English].

5. Gadamer, H.-G. (1990). *Gesammelte Werke. Bd. 1. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode*. Tübingen. [In German].

6. Grondin, J. (2001). *Von Heidegger zu Gadamer. Unterwegs zur Hermeneutik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. [In German].

7. Heidegger, M. (2006). *Sein und Zeit. Neunzehnte Auflage*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag. [In German].

8. Heidegger, M. (1989). *Gesamtausgabe. Band 65. Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*. Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main. [In German].

9. Heidegger, M. (1988). *Gesamtausgabe. Bd. 63: Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*. Fr. a/M.: Vittorio Klostermann. [In German].

ВІРА ДУБІНІНА,

*доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та суспільних наук
Полтавського державного медичного університету*

(м. Полтава, Україна)

e-mail: vera.dubinina777@gmail.com

ORCID 0000-0001-8024-9823

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕРМЕНЕВТИКИ, ПРИНЦИПИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ М. ГАЙДЕГГЕРА

***Анотація.** Коло проблем герменевтики, принципів інтерпретації культурних явищ є актуальним об'єктом дослідження і роздумів в історії, філології, мистецтвознавстві, дослідженнях культури, літературознавстві та різних дисциплінах. Герменевтику присутності розробив М. Хайдеггер. У статті розглядаються можливі шляхи подальших герменевтичних трансформацій М. Гайдеггера. Дослідження спрямоване на виявлення кореляцій між герменевтикою Гайдеггера періоду «Екзистенції і часу» та герменевтикою після «повороту» середини 30-х років. Результати дослідження, таким чином, сприяють усвідомленню досліджень німецького*

мислителя в їх цілісності. Важливою проблемою є вплив або ступінь впливу онтології, теорії мови та герменевтики Гайдеггера на подальший розвиток досліджень цієї проблеми. Автор робить висновок, що теорію філософської герменевтики Г.-Г. Гадамера можна вважати безпосереднім продовженням праць вченого, хоча це також стосується визначення основ герменевтики. Проблема дослідження впливу Гайдеггера на подальший розвиток філософських студій стає актуальною проблемою філософської літератури останніх десятиліть. Серед найбільш помітних робіт можна назвати такі дослідження: Кольтман Р. (1998), Лаврухін А.В. (2007), дисертація Козлової М.В. (2015). У працях висвітлюються найважливіші зв'язки філософської герменевтики Г.-Г. Гадамера, їх репрезентація в поетичній творчості. Лінгвістична задача у вченні Гадамера підтверджує цінність дискурсу Гайдеггера щодо онтичного та онтологічного горизонтів розуміння, доповнює концепцію герменевтики фактичності. Вчення усуває його протиріччя, узгоджуючи теоретичний і практичний плани існування, реалізовані в категоріальній єдності мови. Ця єдність сама по собі зовсім не є технічною характеристикою мови, до того ж вона пов'язана не тільки з мовою і ситуаціями мовної взаємодії, але також співвідноситься з самим *Dasein*, його фундаментальним втіленням і семантичним середовищем для розвитку існування.

Ключові слова: герменевтика, присутність, розуміння, інтерпретація, мова, смисл, дискурс.

ВЕРА ДУБИНИНА

*доктор философских наук, доцент,
заведующий кафедрой философии и общественных наук,
Полтавского государственного медицинского
университета (Полтава, Украина)
e-mail: vera.dubinina777@gmail.com
ORCID 0000-0001-8024-9823*

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГЕРМЕНЕВТИКИ,
ПРИНЦИПЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ГЕРМЕНЕВТИКИ
М. ГАЙДЕГГЕРА**

Аннотация. Круг проблем герменевтики, принципов интерпретации культурных явлений является актуальным объектом исследования и размышлений в истории, филологии, искусствоведении, исследованиях культуры, литературоведении и различных дисциплинах. Герменевтику присутствия разработал М. Хайдеггер. В статье рассматриваются возможные пути дальнейших герменевтических трансформаций М. Хайдеггера. Исследование направлено на выявление корреляций между герменевтикой Хайдеггера периода «Экзистенции и времени» и герменевтикой после «поворота» середины 30-х годов. Результаты исследования, таким образом, способствуют осознанию исследований германского мыслителя в их целостности. Важной проблемой является влияние или степень влияния онтологии, теории языка и герменевтики Хайдеггера на развитие исследований этой проблемы. Автор заключает, что теорию философской герменевтики Г.-Г. Гадамера можно считать непосредственным продолжением трудов ученого, хотя это касается определения основ герменевтики. Проблема исследования влияния Хайдеггера на дальнейшее развитие философских студий становится

актуальной проблемой философской литературы последних десятилетий. Среди наиболее заметных работ можно выделить следующие: Кольтман Р. (1998), Лаврухин А.В. (2007), диссертация Козловой М.В. (2015). В трудах освещаются важные связи философской герменевтики Г.-Г. Гадамера, их репрезентация в поэтическом творчестве. Лингвистическая задача в учении Гадамера подтверждает ценность дискурса Хайдеггера относительно онтического и онтологического горизонтов понимания, дополняющего концепцию герменевтики фактичности. Учение устраняет его противоречия, согласовывая теоретический и практический планы существования, реализуемые в категориальном единстве языка. Это единство само по себе совсем не является технической характеристикой языка, к тому же оно связано не только с языком и ситуациями речевого взаимодействия, но также соотносится с самим Dasein, его фундаментальным воплощением и семантической средой для развития существования.

Ключевые слова: герменевтика, присутствие, понимание, интерпретация, язык, смысл, дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козлова М.В. Концепции поэтического языка в эстетике XX века (Хайдеггер, Гадамер, Бадью): Дисс. канд. философ. наук. Москва: Литературный институт им. Горького, 2015. 146 с.

2. Лаврухин А.В. М. Хайдеггер в интерпретациях Х.-Г. Гадамера. Комментарий переводчика // Гадамер Х.-Г. Пути Хайдеггера: исследования позднего творчества. Минск: ПроPILEI, 2007. С. 226-228.

3. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. В.В. Бибихина. М.: Ad Marginem, 1997. 451 с.

4. Хайдеггер М. Путь к языку //Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Пер. с нем. В.В. Библихина. М.: Республика, 1993. С. 259-273.

5. Coltman R. The language of hermeneutics. Gadamer and Heidegger in dialogue. Albany: State University of New York Press, 1998. 187 p.

6. Gadamer H.-G. Gesammelte Werke. Bd. 1. Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Tübingen, 1990. 494 s.

7. Grondin J. Von Heidegger zu Gadamer. Unterwegs zur Hermeneutik. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001. 167 S.

8. Heidegger, M. Sein und Zeit. Neunzehnte Auflage. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2006, 445 s.

9. Heidegger M. Gesamtausgabe. Band 65. Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis). Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 1989, 513 s.

10. Heidegger M. Gesamtausgabe. Bd. 63: Ontologie (Hermeneutik der Faktizität). Fr. a/M.: Vittorio Klostermann, 1988. 116 S.

UDC 37.0 (1) (14)

OLGA ALIIEVA

*PhD in Philosophy, Associate Professor of the
Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian
disciplines,*

*Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)*

e-mail: alievaol@ukr.net

ORCID 0000-0002-7862-4898

HALINA DIAKOVSKA

*PhD in Philosophy, Associate Professor of the
Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian
disciplines,
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)
e-mail: dyakovskaya85@gmail.com
ORCID 0000-0002-7558-9193*

*I hear and I forget. I see and I remember.
I do and I understand (Confucius)*

APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS IN THE PROCESS OF STUDYING PHILOSOPHICAL DISCIPLINES

Abstract. *The current state of development of information technology has a significant impact not only on the process of preparing students but also on the students themselves, because, entering the audience, we are currently dealing with students whose main features are dependence on electronic gadgets and the Internet. advantages and disadvantages. Today's students are focused on the figurative assimilation of information, they also have significant problems with concentration and perception of audio information.*

Modern information technologies open new perspectives for improving the efficiency of the educational process. The paradigm of education itself is changing. An important role is given to the methods of active cognition, self-education, distance educational programs. The article is devoted to the problem of the application of interactive methods in the process of studying philosophical disciplines. The advantages of using interactive learning are named, the influence of interactive learning technologies on the formation

of communicative competence of students during the study of philosophical disciplines is characterized. Examples from the authors' educational and pedagogical activities are given.

The article proves that the purpose of using interactive methods in the study of these disciplines is to create a comfortable learning environment in which all students interact with each other, where classes provide an opportunity to discuss various issues, prove, argue their views, i.e., the interaction between teacher and student. which orients the individual to the development of his creative and mental abilities and communication skills.

Orientation of modern education on the development of the independent cognitive activity of students, taking into account personal paths and opportunities requires the development and implementation of appropriate pedagogical technologies. The use of interactive methods in the educational process of higher educational institutions in the study of philosophical disciplines creates conditions for the development of self-realization of the individual and helps to achieve the high intellectual development of students.

After all, only the skillful design and implementation of the two components of the educational process – visual and procedural - also lead to the formation of tolerance as the most important characteristic in a Ukrainian democratic society. To the greatest extent, it depends on the pedagogical skills of the teacher, including the manifestation of his personal tolerance in the educational process. The introduction of interactive learning technologies in the pedagogical process of higher educational institutions is a necessary condition for the optimal development of both learners and those who teach.

Keywords: *interactive methods; interactive technologies; work in small groups; roundabout; aquarium; work in pairs; work in threes; communication skills; competency approach. "*

Introduction. The importance of the relevance of the research topic is due to a necessity to update the content and methods of teaching philosophical disciplines for training highly qualified professionals who will be competitive in today's labor market. Modern educational institutions are required to introduce new approaches to teaching that ensure the development of communicative, creative, and professional competencies and stimulate the need for professionals in self-education based on the content and organization of the educational process. Innovative educational search should begin with the creation or adoption of a fundamental scientific concept, a changed paradigm in teaching and education. The introduction of innovations in that process should be based on the newly developed philosophical foundations of education that meet the requirements of the time. Ukraine's turn to market relations, individual rights, and freedoms has required a rethinking of education policy, which is focused primarily on meeting the needs of the individual, which has led to significant changes in the choice of teaching methods. Ukraine must accelerate the advanced innovative development of education by updating the content of education and organizing the educational process.

The purpose of the study is to analyze the possibilities, benefits, potentials of implementing interactive teaching methods in the implementation of the educational process in the study of philosophical disciplines in higher education are stated in The National Doctrine of Education Development.

Presenting main points and material. It is necessary to introduce a creative system in higher educational institutions instead of a reproductive system of education. For this purpose, it is necessary to use actively modern progressive pedagogical technologies as only they are capable to provide self-realization of youth. In modern conditions on the labor market, the value

is not the formal level of education, but the ability of a specialist to solve emerging professional problems.

Another problematic aspect is that students, on the one hand, have access to information, on the other hand, the availability of a significant amount of information requires students to think analytically and critically, which would allow them to understand the information. The changes that are taking place in higher education are due to a significant shift in the innovative personality-development paradigm of education, the importance of using the intellectual and creative human potential in all spheres of life. The course uses interactive teaching methods as the most important way to improve student training and a prerequisite for the effective implementation of the competency approach. The formation of competencies involves new technologies and forms of educational work. The main priority of the academic system in Ukraine should be to solve the problem of training highly qualified personnel which is based on the principle of the interests of the student. In this regard, we believe that teachers should use in the educational process such tools and teaching methods that would be aimed at enhancing the creative potential of the student, his or her desire (increase motivation to study, learning the system of professional knowledge, academic, social and professional competencies). Interactive training has advantages over traditional. Researchers have found that no more than 20% of information is assimilated during a lecture, while 75%, is learned in discussion and about 90% in a game. The main difference between interactive training is that the educational process takes place through communication. Today we can not teach philosophical disciplines traditionally when the center of the educational process is usually a teacher, and students silently accept the material, listen to explanations in lectures or report on seminars and practical classes, perform tasks, receive grades for

knowledge and skills that are acquired in the educational process.

The analysis of the last publications. The use of interactive teaching methods and technologies as technologies that contribute to the social formation of the individual is considered in the works of scientists – O. Sichkaruk, O. Stelmakh, A. Korol, N. Tverezovska, and others. The scientific works of M. Bogomolova, B. Lomov, R. Nemov, L. Petrovska, L. Umansky are devoted to the problems of interactive communication, group technologies, collective way of learning were subject of V. Diachenko's works, technologies of didactic design, design technologies were considered by V. Guzeev, gaming technology – J. Genzerg, problem-based learning is the main research topic of G. Werner, A. Matyushkin, M. Makhmutov, the technology of program training – V. Bezpalko, technologies of differentiated training by interests acquired theoretical and methodological understanding (I. Zakatova). Interactive technologies as a kind of innovative methods were considered by N. Gai, A. Gin, V. Guzeeva, L. Pirozhenko, O. Pometun; traditional teaching methods – K. Korsack, O. Pekhota. The use of interactive learning technologies in higher educational institutions is covered by V. Bospalko, V. Evdokimova, M. Klarina, E. Pekhota, G. Selevko, V. Serikova. An unusual and interesting example is given by Ukrainian researchers of interactive learning O. Pometun and L. Pyrozhenko, explaining that our brain has the same properties as a computer. You need to turn on your computer for the start. Our brains should relate what we are taught to what we have already known.

Classes with the use of interactive technologies encourage, first of all, cognitive independence and creative initiative of students. The use of such technologies is one of the most important principles of the educational process. In the teaching of philosophical disciplines, the introduction of interactive

methods allows you to radically change the attitude to the object of study. The object becomes a subject, with the active interaction of all participants in the learning process.

In the works of teachers of foreign countries, this new approach is called "participatory learning" or "cooperative learning", when the opportunity is formed to exchange views on each problem, to analyze a particular event. This contributes not only to a greater awareness of educational material, but also the development of intelligence, thinking, and speech (Гай, 2009).

By critically evaluating their actions and the actions of partners who are involved in the learning process, reforming their behavior, more confidently acquiring knowledge and skills, so interactive methods are not only a means of improving learning but are a means of increasing educational influences. The value of the teacher in interactive classes is attached to the direction of students' activities, to achieve the goals of this class.

Let us turn to the annals of the emergence of interactive training, its embryos can already be found in ancient treatises. Thus, Confucius did not follow the regulated time and content of classes.

The educational process and upbringing took place during the conversations, which often had a heuristic nature. Socrates forced his listeners to discover the "truth" through questions and answers. Plato advised to educate children from the age of six and to learn science through games, conversations, fairy tales, songs, and more. Interactive learning involves a radical change in methodological stereotypes that have formed in high school teachers. The student will become a co-author of a lecture, seminar, etc., and this has a positive effect not only on the exhausted understanding of the material but also on the development of thinking and speaking (Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід, 2002). The

approach to the student, who is at the center of the learning process, is based on focusing on his thoughts and encourages activity and is primarily to increase the educational effectiveness of classes, a significant increase in the implementation of the principles of consciousness. The most important feature of interactive exercises and tasks is the students not only consolidate the mastered material but also comprehend a new, with the help of interactive technologies creative nature of distance learning can be realized through competition and competition of a large number of students creative potential (Тверезовська, 2009; Мельничук, 2011).

Interactive methods can help in the organization of the philosophical disciplines working with the students:

- organization of thematic classes;
- organization of transitional creative collective by preparing an educational project;
- organization of discussions and debates on controversial issues;
- development educational resources (courses of lectures, training materials, audio-video materials, diploma theses, etc.).

The teacher should use the following interactive forms in teaching philosophy: the use of case technologies; video conferences; "Round tables"; "brainstorm"; focus groups; business and role-playing games; case-study (analysis of specific practical situations); educational group discussions; trainings. These teaching methods can increase the efficiency of formation:

- 1) willingness of future specialists for constant professional self-improvement;
- 2) professional and cognitive interest in future activities;
- 3) the ability of students to solve practical problems;
- 4) competencies of future specialists in the process of professional training.

The main factor of interactive teaching methods is the widespread use of information technology (IT) and electronic tools.

The vast majority of scientists insist on the expediency of "mixing theories, approaches, and methods of teaching." The use of ICT in education has become such an organic element that the modern educational process is a "mixed model" of educational practices and methods, and the use of innovative technical teaching aids (СТЕЛЬМАХ, 2011).

Exploring the effective use of interactive technologies for training, we emphasize the organizational and methodological component of the educational process, which should include the following stages:

- planning stage, the active phase of which should be the study of the needs of the audience in learning, analysis of the group members, setting scientific goals, determining the expected result, etc.;

- stage of the preparation, which should include the development of the content of interactive teaching methods with a certain structure of simulation and non-simulation methods for each topic of the discipline, preparation of aids, development of criteria for assessing applicants' knowledge, teacher self-training;

- stage of implementation, the main component of which should be the presentation of the course, problem lecture, or mini-lecture, where the teacher should identify problem and control issues and thus encourage discussion of the audience (formation of a favorable microclimate in the group and discussion of specific tasks).

- stage of control, the main task – comparison, comparison of the result (control should be carried out based on monitoring of the educational process and its results). The final phase of the control process should be the submission of a report.

We should be remembered that a constructive dialogue between the participants of the educational process with the using the implementation of interactive learning technologies is possible if the teacher has professional and personal qualities that contribute to successful interaction with the student. On the other hand, an effective combination of different forms of communication which is based on the use of different communication channels has been. The use of interactive technologies and teaching methods in the teaching of philosophical disciplines helps to increase student participation in learning materials, establishing continuous monitoring of the learning process, increasing the role and importance of the teacher in the organization of the educational process.

Despite discussions about the potential and appropriateness of the lecture, it remains one of the leading forms of student education in higher education. Lecture (from Latin *lectio* - *reading*) is the process of giving the information to a large group. The scientists offered an interactive lecture as an alternative to the usual lecture. We can distinguish the following types of interactive lectures: lecture-press conference, lecture-dialogue, lecture with planned mistakes, problem lecture, lecture for two, lecture-visualization, etc.

The interactive lecture we mean as a lecture with components of interactive methods, techniques, and exercises. Interactive techniques that encourage students to find new knowledge make the seminar really interesting. These techniques have a positive effect on the development of creative talents, student thinking, the strength of the acquired knowledge, skills, and abilities.

Thus, the main components of interactive classes are exercises and tasks in philosophical disciplines, which are performed by students. A significant difference between interactive exercises and tasks from traditional ones is simple:

the student does not so much consolidate the previous material, as he or she studies the new one. Therefore, when creating an educational process that is based on the use of interactive teaching methods, it is necessary to take into account the involvement of all students in the group. Cooperative activity means that everyone records their individual contribution, there is an exchange of views. The use of interactive methods pushes the teacher to constant ingenuity, modernization of professional growth and development. In the learning process of interactive technologies, the teacher becomes a leader of educational and cognitive, independent, informative, and creative students' activities; it has the opportunity to improve the learning process, the development of communicative competence of students, and the holistic development of their individuality.

Conclusions. Thus, the use of interactive learning technologies in philosophical disciplines is one of the directions of improving the educational process in higher educational institutions of Ukraine. We hope on the development of the independent cognitive activity of students, taking into account the individual ways and abilities of young people requires the development and implementation of appropriate pedagogical technologies. The use of interactive methods by studying philosophical disciplines in the educational process of higher education institutions creates a situation for the development of self-realization and helps to achieve the high intellectual development of students. The planning and implementation of the two components of the educational process – visual and procedural – also lead to the formation of tolerance and openness as the most important characteristics in a Ukrainian democratic society. Largely it depends on the pedagogical skills, including the manifestation of his or her personal tolerance in the educational process. The introduction of interactive learning technologies in the pedagogical process of higher educational institutions is a need

of the modern society of selective development of both learners and those who teach.

REFERENCES

1. Hay, N. M. (2009). Vykorystannya interaktyvnykh tekhnolohiy na urokakh spetsial'nykh dystsyplin [The use of interactive technologies in lessons of special disciplines]. *Pedahoh profesiynoyi shkoly: metodychnyy posibnyk [Teacher of vocational school: a manual]* / Ch. Ed. T. M. Herlyand. Kyiv: IPTO APN of Ukraine, 2009. Iss. 1. P. 57-64. [in Ukrainian].

2. *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya: teoriya, praktyka, dosvid : metod. posib. [Interactive learning technologies: theory, practice, experience: a manual]* (2002). /Eds. O. Pometun, L. Pyrozhenko. Kyiv: APN. [in Ukrainian].

3. Mel'nychuk, I. M. (2009). *Teoriya i metodyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh [Theory and methods of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions]*: PhD Thesis. Ternopil', 2011. [in Ukrainian].

4. Tverezovs'ka, N.T. (2009). *Interaktyvni innovatsiyni tekhnolohiyi u systemi vyshchoyi osvity [NT Interactive innovative technologies in the higher education system]*. Kyiv: Naukove znannya. URL: http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/35_ [in Ukrainian].

5. Stel'makh, S. (2011). *Vykorystannya interaktyvnykh metodiv navchannya v protsesi provedennya lektsiynnykh zanyat' [The use of interactive teaching methods in the course of lectures]*. URL: http://gkobernik.at.ua/load/vikoristannja_interaktivnykh_metodi_v_navchannja_v_proc_esi_provedennja_lekciynnykh_zanjat [in Ukrainian].

ОЛЬГА АЛІЄВА

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДДПУ
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: alievaol@ukr.net
ORCID 0000-0002-7862-4898*

ГАЛИНА ДЬЯКОВСЬКА

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДДПУ
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: dyakovskaya85@qmail.com
ORCID 0000-0002-7558-9193*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЛОСФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН

***Анотація.** Сучасний стан розвитку інформаційних технологій чинить значний вплив не лише на процес підготовки студентів, а й на самих студентів, оскільки, заходячи в аудиторію, ми на сьогодні маємо справу з студентами, основними рисами яких є залежність від електронних гаджетів та Інтернету, що має як значні переваги, так і недоліки. Сьогоднішні студенти націлені на образне засвоєння інформації, також вони мають значні проблеми з концентрацією уваги та сприйняттям аудіоінформації. Сучасні інформаційні технології відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. Змінюється сама парадигма освіти. Велика роль надається методам активного пізнання, самоосвіті, дистанційним освітнім програмам. Стаття присвячена проблемі застосування інтерактивних методів у процесі вивчення філософських дисциплін.*

Названо переваги застосування інтерактивного навчання, охарактеризовано вплив інтерактивних технологій навчання на формування комунікативної компетентності студентів під час вивчення філософських дисциплін. Наведено приклади з власної навчально-педагогічної діяльності. У статті доведено, що метою застосування інтерактивних методів у процесі вивчення зазначених дисципліни є створення комфортних умов навчання, в яких усі студенти взаємодіють між собою, де на заняттях створюється можливість обговорення різноманітних проблем, доведення, аргументування власного погляду, тобто відбувається взаємодія викладача і студента, яка орієнтує особистість на розвиток її творчих і розумових здібностей та комунікативних навичок.

Ключові слова: *інтерактивні методи; інтерактивні технології; робота в малих групах; карусель; акваріум; робота в парах; робота в трійках; комунікативні навички; компетентнісний підхід.*

ОЛЬГА АЛИЕВА

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
истории и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный педагогический университет
(г. Славянск, Украина)
e-mail: alievaol@ukr.net
ORCID 0000-0002-7862-4898*

ГАЛИНА ДЬЯКОВСКА

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
истории и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный педагогический университет
(г. Славянск, Украина)
e-mail: dyakovskaya85@gmail.com
ORCID 0000-0002-7558-9193*

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ФИЛОФСЬКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. Современное состояние развития информационных технологий оказывает значительное влияние не только на процесс подготовки студентов, но и на самих студентов, так как, заходя в аудиторию, мы сегодня имеем дело со студентами, основными чертами которых является зависимость от электронных гаджетов и Интернета. Проникновение современных ИКТ во все аспекты жизнедеятельности имеет как значительные преимущества, так и недостатки. Сегодняшние студенты нацелены на образные усвоения информации, также они имеют значительные проблемы с концентрацией внимания и восприятием аудиоинформации. Современные информационные технологии открывают новые перспективы для повышения эффективности образовательного процесса. Меняется сама парадигма образования. Большая роль отводится методам активного познания, самообразованию, дистанционным образовательным программам.

Статья посвящена проблеме применения интерактивных методов в процессе изучения философских дисциплин. Названы преимущества применения интерактивного обучения, охарактеризованы влияние интерактивных технологий обучения на формирование коммуникативной компетентности студентов при изучении философских дисциплин. Приведены примеры из собственной учебно-педагогической деятельности.

В статье доказано, что целью применения интерактивных методов в процессе изучения указанных дисциплин является создание комфортных условий обучения, в которых все студенты взаимодействуют

между собой, где на занятиях создается возможность обсуждения различных проблем, аргументация собственного мнения, то есть происходит взаимодействие преподавателя и студента, ориентирующее личность на развитие творческих и умственных способностей, коммуникативных навыков.

Ключевые слова: *интерактивные методы; интерактивные технологии; работа в малых группах; карусель; аквариум; работа в парах; работа в тройках; коммуникативные навыки; компетентностный подход.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гай Н. М. Використання інтерактивних технологій на уроках спеціальних дисциплін // Педагог професійної школи: методичний посібник / [За заг. ред. Т. М. Герлянд]. – К. : ПТОО АПН України, 2009. – Вип. 1. – С. 57-64.

2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / авт.- уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с

3. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: дис. докт. пед. наук. – Тернопіль, 2011. – 585с.

4. Тверезовська Н.Т. Інтерактивні інноваційні технології у системі вищої освіти. – К.: Наукове знання, 2009. URL: http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/35_Tverezovska.pdf

5. Стельмах С. Використання інтерактивних методів навчання в процесі проведення лекційних занять URL: http://gkobernika.at.ua/load/vikoristannja_interaktivnikh_metodi_v_navchannja_v_proc_esi_provedennja_lekcijnikh_zanjat

НАШІ АВТОРИ:

Дубініна В. О. — доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

Кушерець В. І. — доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, голова правління Товариства «Знання» України, президент Університету сучасних знань, м. Київ, Україна.

Малікова Ю. О. — асистент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Могильова Н. — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальної психології, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна.

Мозговий Л.І. — доктор філософських наук, професор, кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Пугач О. В. — аспірант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Слабоуз В.В. — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Степанов В. В. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Федь В. А. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Хлєбніков Г. В. — кандидат філософських наук, завідувач Відділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень ІНІОН РАН, Москва, Росія

Шубін О. М. — аспірант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Ющенко Ю. П. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії на соціальних наук Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК

**Донбаського державного педагогічного
університету**

**СЕРІЯ: Соціально-філософські проблеми розвитку
людини і суспільства**
Збірник наукових праць
Випуск 2 (14) 2021

Відповідальний за випуск – Чайченко С.О., доктор фізико-математичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Головний редактор – **Мозговий Л. І.**

Редактори – **Мозговий Л. І., Слабоуз В.В.**

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Розповсюдження та тиражування матеріалів збірника без офіційного дозволу видавництва заборонено.

Адреса редакції: 84116, Донецька обл., м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19. ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет", кафедра філософії, соціально-політичних і правових наук Тел.: +380660686111

Е-mail (для листування та відправки статей):
visnykdspu@gmail.com

Підписано до друку 26.11.2021 р. Формат 60x84 1/16. Папір офс. Друк офс. Умов.-друк. арк. 6,50. Обл.-вид. арк. 4,48. Тираж 300 прим. Замовл. №16.

Видавництво та друк – ТОВ «Видавництво «Знання України».

03680, м. Київ, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська), 57/3, к. 314.

Тел. 287-41-45, 287-30-97.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК №217 від 11.10.2000 р.